L. Brežņevs

MAZĀ ZEME

SHOUT
SHARE
IT

- Mazā zeme

Mazā zeme

Leonīds Brežņevs

1

Kara laikā es dienasgrāmatas nerakstīju. Taču 1418 versmainās dienas un naktis nav aizmirsušās. Bija epizodes, tikšanās un kaujas, bija tādi brīži, kas man, tāpat kā visiem frontiniekiem, nekad neizzudīs no atmiņas.

Šodien man gribas pastāstīt par samērā nelielu kara sektoru, ko kareivji un jūrnieki bija nosaukuši par Mazo zemi. Tā patiešām ir «maza» — nepilni trīsdesmit kvadrātkilometri. Un tā ir liela, kā var kļūt liela pat pēda zemes, ja tā slacīta pašaizliedzīgu varoņu asinīm. Lai lasītājs varētu novērtēt situāciju, teikšu, ka desanta dienās ikviens, kas šķērsoja jūras līci un nokļuva Mazajā zemē, saņēma ordeni. Es neatceros tādu pārcelšanās reizi, kad fašisti nebūtu nogalinājuši, noslīcinājuši simtiem mūsu cilvēku. Un tomēr ienaidniekam atņemtajā placdarmā pastāvīgi bija 12 līdz 15 tūkstoši padomju karavīru.

1943. gada 17. aprīlī man vajadzēja kārtējo reizi nokļūt Mazajā zemē. Šo datumu atceros labi, un, domāju, to neaizmirsīs neviens Mazās zemes cīnītājs: tajā dienā hitlerieši sāka operāciju «Neptūns». Jau pats nosaukums liecināja par viņu plāniem — ietriekt mūs jūrā. No izlūkdienesta datiem mēs to zinājām. Mēs zinājām, ka viņi gatavo nevis parastu, bet gan izšķirēju uzbrukumu, ģenerāluzbrukumu.

Arī mana vieta bija tur, priekšējā līnijā, Novorosijskas priekšpilsētā, kas Cemesas līcī iesniedzas kā rags, šaurajā Mazās zemes placdarmā.

Tieši aprīlī mani iecēla par 18. armijas politdaļas priekšnieku. Ņemot vērā gaidāmās kaujas, to pārveidoja par desanta armiju, pastiprināja ar diviem strēlnieku korpusiem, divām divīzijām, vairākiem pulkiem un tanku brigādi, operatīvā ziņā tai pakļāva Melnās jūras flotes Novorosijskas jūras kara bāzi.

Karā nevari izraudzīties, kur karot, taču man jāatzīstas, ka šī iecelšana mani iepriecināja. 18. armiju visu laiku sūtīja uz grūtiem sektoriem, tai vajadzēja veltīt sevišķu uzmanību, un es tur, kā mēdz teikt, pavadīju dienas un naktis. Ar pavēlnieku K. Leselidzi un Kara padomes locekli S. Koloņinu sen jau biju atradis kopīgu valodu. Tā ka pārcelšana no frontes politiskās pārvaldes uz šo armiju tikai

apstiprināja faktisko stāvokli.

Pārcelšanos veicām tikai naktī. Kad es ierados Gelendžikas Pilsētas piestātnē jeb Osvodovas piestātnē, kā to vēl mēdza dēvēt, tur nebija nevienas brīvas vietas, drūzmējās dažādu tipu kuģi, kas jau bija uzņēmuši cilvēkus un kravas. Es uzkāpu uz seinera «Riča». Tas bija vecs kuģis, uz visiem laikiem piesūcies ar zivju smaku, čīkstēja kāpnes, apskrambāti bija borti un margapmales, šķembu un ložu caururbts bija klājs. Jādomā, tas bija krietnu laiku nokalpojis jau pirms kara, un tam neklājās viegli arī tagad.

No jūras pūta dzestrs vējš, bija vēsi. Dienvidos vispār ir grūtāk paciest aukstumu nekā ziemeļos. Kāpēc — to es neņemos izskaidrot, bet tā tas ir. Seineris aši tika sakārtots ceļam. Dažādās vietās un dažādos līmeņos karavīri uzstādīja ložmetējus un prettanku šautenes. Katrs sev meklēja mājīgāku vietiņu, kas būtu aizsegta no jūras puses kaut vai ar plānu dēļu sienu. Drīz uz kuģa ieradās kara locis, un viss sāka kustēties.

Tas izskatījās kaut kā dīvaini, it kā visi barā dotos reidā. Taču tā bija pirmajās minūtēs. Katrs kuģis precīzi zināja savu vietu. «Riča» gāja pirmā, aiz tās, kā mēs teicām, pukšķināja motorlaivas — Nr.7 un Nr.9. Seineris tās paņēma tauvā, pārējie kuģi izstiepās karavānā 400 līdz 500 metru atstatumā cits no cita, un mēs uzņēmām kursu uz Mazo zemi. Mūs apsargāja «jūras mednieki».

Es biju nodomājis trijās brauciena stundās aprunāties ar papildinājuma karavīriem, gribēju labāk iepazīt cilvēkus. Kopīga pārruna neiznāca. Desantnieki jau bija ieņēmuši savas vietas uz klāja, un negribējās viņus saukt projām no tam. Nolēmu apstaigāt grupu pēc grupas. Dažiem uzdevu jautājumus, ar citiem lielākoties apmainījos replikām, dažviet apsēdos pie karavīriem, lai parunātos. Pārliecinājos, ka visumā tie bija kaujas rūdīti vīri, noskaņojums bija kaujiniecisks. Es labi zināju, ka ar kareivjiem jāaprunājas, bet es zināju arī ko citu: dažreiz par sarunām svarīgāka kareivjiem bija apziņa, ka politiskais darbinieks, politiskais vadītājs iet kopā ar viņiem, pārcieš tās pašas grūtības un briesmas, ko viņi. Tas bija jo svarīgāk, jo asāka veidojās kaujas situācija.

Tālu priekšā, virs Novorosijskas, zvēroja blāzma. Bija dzirdama dobja artilērijas dunoņa, pie tās jau bija pierasts. Diezgan tālu — pa kreisi no mums risinājās jūras kauja. Kā man vēlāk teica, tur bija sastapušies mūsējie un vācu torpēdkuteri. Es stāvēju uz komandtiltiņa labējā vaļējā spārna blakus locim; šķiet, viņa uzvārds bija Sokolovs.

— Kareivji, — viņš stāstīja, — dodas desantā vienu reizi, bet kuteru jūrnieki — katru nakti. Un katra nakts ir kauja. Pierasts. Mēs, loči, jūtam īpašu atbildību par visiem. Būtībā bieži vien nākas vest kuģus, kā mēdz teikt, taustoties. Uz zemes sapieri izlūko mīnu lauku, iztaisa tajā ejas un droši ved aiz sevis citus cilvēkus. Turpretim mūsu

ceļu vācieši visu laiku mīnē arvien no jauna — gan no lidmašīnām, gan no kuģiem. Kur vakar mierīgi izgāji cauri, tur šodien vari uzdurties mīnai.

Jo vairāk tuvojāmies Cemesas līcim, jo skaļāks kļuva kaujas troksnis. Naktī placdarmu bieži nebombardēja, bet šoreiz no jūras puses viļņiem vien gāzās virsū ienaidnieka bumbvedēji, to rūkoņu pārmāca sprādzienu dārdi, tāpēc likās, ka lidmašīnas piezogas bez trokšņa. Tās pikēja un, tūlīt pagriezdamās, aizlidoja sāņus. Mūsu cilvēki saspringa, kareivju sejas kļuva skarbākas, drīz vien arī uz mums pašiem krita gaisma.

Pārcelšanās laikā nakts tumsa vispār bija relatīvs jēdziens. No krasta spīdēja pretim vācu starmeši, virs galvas gandrīz nepārtraukti karājās «lukturi» — gaismas raķetes, ko meta no lidmašīnām. Kaut kur no labās puses izšāvās divi ienaidnieka torpēdkuteri, tos ar stipru uguni saņēma mūsu «jūras mednieki». Papildus visam fašistu aviācija bombardēja pieejas krastam.

Gan tālu no mums, gan tuvāk krita bumbas, uzsviezdamas gaisā milzīgas ūdens masas, un šis ūdens starmešu gaismā un trasējošo ložu daudzkrāsainajās ugunīs zaigoja visās varavīksnes krāsās. Kuru katru brīdi mēs gaidījām triecienu, un tomēr trieciens bija negaidīts. Es uzreiz pat nesapratu, kas notiek. Priekšā nodārdēja, uzšāvās liesmu stabs, bija tāds iespaids, it kā kuģis eksplodētu. Tā patiesībā arī bija: mūsu seineris bija atdūries pret mīnu. Mēs ar loci stāvējām blakus, sprādziens mūs kopā uzsvieda gaisā.

Sāpes es nejutu. Par bojāeju nedomāju, to zinu skaidri. Nāve visos tās veidos man vairs nebija nekas jauns, un, kaut gan normāls cilvēks pie tās pierast nevar, karš liek pastāvīgi paturēt prātā šādu iespēju arī sev. Reizēm raksta, ka cilvēks šādā brīdī atceras savus tuviniekus, ka domās viņš pārskata visu dzīvi un kaut ko kā galveno pagūst saprast pats par sevi. Iespējams, ka tā mēdz būt, bet man tobrīd pazibēja viena doma: kaut tikai nenokristu atpakaļ uz klāja.

Par laimi, iekritu ūdenī, diezgan tālu no seinera. Izniris ieraudzīju, ka tas jau grimst. Daļu cilvēku, tāpat kā mani, bija aizsviedis sprādziens, citi lēca pār bortu paši. Es kopš puikas gadiem peldēju labi, kā nekā augu pie Dņepras, un ūdenī turējos droši. Atguvis elpu, palūkojos apkārt un ieraudzīju, ka abas motorlaivas, atlaidušas tauvas, lēni tuvojas mums ar savām dzenskrūvēm.

Es nokļuvu pie motorlaivas Nr.9, pie tās piepeldēja arī locis Sokolovs. Ar roku turēdamies pie pieturbrusas, mēs palīdzējām iekļūt laivā tiem, kam ar munīcijas kravu plecos bija grūti noturēties virs ūdens. No laivas viņus vilka augšā. Un, manuprāt, neviens nebija pametis ieroci.

Starmeši jau bija mūs uztaustījuši, satvēruši kā knaiblēs, un no Platās gravas rajona, uz rietumiem no Mishako, sāka šaut artilērija.

Šāva neprecīzi, taču sprādzieni svaidīja laivu no vienas puses uz otru. Dārdoņa neapklusa, bet šāviņi visapkārt pēkšņi vairs nesprāga. Varbūt mūsu lielgabali sāka graut pretinieka baterijas. Un šajā troksnī es sadzirdēju niknu saucienu:

— Vai tu kurls esi palicis? Dod roku!

Kā pēc tam noskaidrojās, tā, sniegdams roku, man bija kliedzis otrās pakāpes staršina Zimoda. Ūdenī viņš nebija redzējis uzplečus, turklāt šādā brīdī tas arī nebija svarīgi. Desanta motorlaivām, kā zināms, ir maza iegrime, un tās nepaceļas augstu virs ūdens. Pieķēries pie brusas, es vilkos uz augšu, un mani satvēra stipras rokas.

Tikai tad es sajutu drebuļus: aprīlis pat Melnajā jūrā nav pats labākais peldēšanās laiks. Seinera vairs nebija. Kareivji izgrieza apģērbu un klusu lamājās: «Nolādētie velna friči!» Pamazām visi apklusa, iekārtojās aiz kastēm un saiņiem. Nogūlās savilkušies vai knūpus, it kā tas varētu glābt. Bet galvenais taču vēl bija priekšā. Galvenais bija kauja, kurā mums vajadzēja doties tūlīt.

Un pēkšņi šajā traģiskajā situācijā, sprādzienu un ugunīgo trašu gaismā ieskanējās dziesma. Dziedāja kāds matrozis, atceros, ļoti liela auguma vīrs; tā bija Mazajā zemē dzimusi dziesma, tā vēstīja par nesalaužamo gribu un spēku, kas piemīt tādiem karavīriem, kādi tobrīd bija laivā. Es šo dziesmu zināju, bet tagad man liekas, ka tieši tad to dzirdēju pirmo reizi. Atmiņā iespiedusies rinda: «Šajās trauslajās koka laivās brauc vīri, kas kalti no dzelzs.»

Pamazām pacēlās galvas, tie, kas gulēja, uzcēlās sēdus, tie, kas sēdēja, piecēlās kājās, un viens otrs jau sāka piebalsot. Es nekad neaizmirsīšu šo brīdi: dziesma lika cilvēkiem izslieties taisni. Par spīti nule pārdzīvotajam, visi jutās drošāk, ieguva kaujiniecisku noskaņojumu.

Drīz vien laiva skāra dibenu, un mēs sākām lēkt krastā. Aprauti skanēja komandas, kareivji izkrāva munīcijas kastes, citi tās uzcēla plecos un skriešus — te nav jāskubina, te steidzina uguns — nesa aizsegā. Nolikuši kravu, viņi tūlīt skrēja atpakaļ, tas viss notika, turpinoties apšaudei, nemitoties bumbu dārdiem. Bet no krasta ar nestuvēm jau nesa evakuācijai sagatavotos ievainotos, ko mūsu papildinājumam vajadzēja nomainīt.

Lēzeno piekrastes joslu klāja oļi, tālāk pacēlās krauja, nišu izvagota. Līdz tām tad arī vajadzēja aizjoņot, lai paglābtos no uguns, bet pēc tam uzrāpties vēl kādu pusotru desmitu metru augstāk un ielēkt tranšejā, kas veda tālāk Mazajā zemē. Un, kaut gan, atkārtoju, galvenais vēl bija priekšā, te jau cilvēki jutās mierīgi. No šejienes pa satiksmes ejām varēja nokļūt līdz jebkurai daļai, kas karoja placdarmā, gandrīz vai līdz jebkurai apakšvienībai.

Pārcelšanās vienmēr bija bīstama, ar risku bija saistīts gan pats brauciens, gan izkraušana, gan pārskrējiens, gan uzkāpšana kraujā,

taču ik reizes, ieradies Mazajā zemē, es atgriezos pie domas: bet kā gan šeit izcēlās malā mūsu cilvēki, kad tagadējā glābjošā aizsega vietā atradās vācu ložmetēji, bet pa satiksmes ejām skrēja desantniekiem neredzamie hitlerieši ar automātiem un granātām? Katram, kas atcerējās, ka tiem, pirmajiem, bija daudz grūtāk, droši vien radās jauni spēki.

Tomēr, kā zināms, mēs noturējām Mazo zemi tieši tik ilgi, cik bija vajadzīgs saskaņā ar padomju pavēlniecības plāniem, — 255 dienas. Kā mēs tās toreiz nodzīvojām, to es gribu pastāstīt.

2

Mums karš nebija vajadzīgs. Taču, kad tas sākās, lielā padomju tauta vīrišķīgi uz dzīvību un nāvi cīnījās pret agresoriem. Atceros, 1940. gadā partijas Dņepropetrovskas apgabala komiteja rīkoja lektoru apspriedi. Es toreiz īpašu uzmanību veltīju militāri patriotiskajai propagandai. Par to tad mums arī bija runa. Kā zināms, ar Vāciju bija noslēgts neuzbrukšanas līgums, laikraksti publicēja attēlus, kuros bija redzama Molotova tikšanās ar Hitleru, Ribentropa tikšanās ar Staļinu, līgums mums nodrošināja nepieciešamo atelpu, deva laiku mūsu zemes aizsardzības spēju nostiprināšanai, taču ne visi to saprata. Un, lūk, kā šodien redzu, toreiz piecēlās viens no apspriedes dalībniekiem, labs lektors, uzvārdā Sahno, un jautāja:

— Biedri Brežņev, runājot par neuzbrukšanu, mums jāizskaidro, ka tas ir nopietni, bet tie, kas netic, nodarbojas ar provokatoriskām runām. Bet tauta taču maz tic. Kā lai mēs rīkojamies? Izskaidrot vai neizskaidrot?

Laiks bija diezgan sarežģīts, zālē sēdēja četri simti cilvēku, visi gaidīja manu atbildi, bet ilgi domāt nebija iespējams.

— Noteikti izskaidrot, — es teicu. — Tik ilgi, biedri, skaidrosim, kamēr no fašistiskās Vācijas nepaliks akmens uz akmens!

Tolaik es biju Dņepropetrovskas apgabala komitejas sekretārs aizsardzības rūpniecības jautājumos. Varbūt kāds arī varēja atļauties bezrūpību, bet man ik dienas vajadzēja domāt, kas mūs gaida. Man bija jāveic ne mazums svarīgu un steidzamu darbu, kas saistīti ar tāda spēcīga aizsardzības kompleksa organizēšanu un koordinēšanu, kādi tolaik bija Ukrainas dienvidi, it īpaši Piedņepra.

Rūpnīcas, kas līdz tam bija izgatavojušas tipisku mierlaika produkciju, pārkārtoja ražošanu militārā gultnē, mūsu metalurgi sāka apgūt speciālas tērauda markas, man bija jāsazinās ar tautas komisariātiem, jālido uz Maskavu, bezgalīgi jābraukā pa apgabalu. Atpūtas dienas mēs nepazinām, ģimenē biju retumis. Atceros, ka arī

naktī uz 1941. gada 22. jūniju vēlu nosēdēju apgabala komitejā, bet pēc tam vēl apmeklēju kara aerodromu, ko mēs būvējām Dņepropetrovskas tuvumā. Šo stratēģiski svarīgo objektu kontrolēja Centrālā Komiteja, darbi nemitējās ne dienu, ne nakti, tikai rīta pusē es varēju atgriezties no būvlaukuma.

Piebraucis pie mājas, redzēju, ka pie durvīm stāv K. Gruševoja mašīna. Viņš tolaik aizstāja apgabala komitejas pirmo sekretāru. Es tūlīt sapratu: kaut kas ir noticis. Viņa logos dega gaisma, un, gaismai austot, tas izskatījās ļoti dīvaini. Viņš paskatījās ārā, ar zīmi aicināja mani kāpt augšā, un es, jau būdams uz kāpnēm, nojautu kaut ko nelāgu un tomēr nodrebēju, izdzirdis vārdu: «Karš!»

Šajā mirklī kā komunists es stingri un nelokāmi izlēmu, kur man jābūt. Griezos Centrālajā Komitejā ar lūgumu nosūtīt mani uz fronti — un tajā pašā dienā mans lūgums tika izpildīts: mani nosūtīja Dienvidu frontes štāba rīcībā.

Esmu pateicīgs mūsu partijas Centrālajai Komitejai, ka tika atbalstīta mana vēlēšanās jau kopš pirmajām kara dienām būt aktīvajā armijā. Esmu pateicīgs, ka 1943. gadā, kad daļa mūsu teritorijas bija atbrīvota, ievēroja manu lūgumu neatsaukt mani kopā ar citiem partijas darbiniekiem frontiniekiem, ko norīkoja vadošā darbā aizmugurē. Esmu pateicīgs arī, ka 1944. gadā tika izpildīts lūgums neiecelt augstākā amatā, kas attālinātu mani no tiešajām kaujas operācijām, bet līdz kara beigām atstāt 18. desanta armijā. Mani vadīja vienas jūtas — aizstāvēt mūsu zemi, sist ienaidnieku visur un ik uz soļa, noiet līdz galam, līdz pilnīgai uzvarai. Tikai tā varēja atjaunot mieru pasaulē.

Ar 18. armiju saistīta mana frontes dzīve, un tā uz visiem laikiem man kļuvusi tuva. 18. armijas rindās es cīnījos Kaukāza kalnos brīdī, kad tur izšķīrās Dzimtenes liktenis, karoju Ukrainas laukos, pārvarēju Karpatu kalnu grēdas, piedalījos Polijas, Rumānijas, Ungārijas un Čehoslovākijas atbrīvošanā. Ar šo armiju biju arī Mazajā zemē, kurai ir nozīmīga loma Novorosijskas un visas Tamaņas pussalas atbrīvošanā.

Gadās, ka cilvēks nokļūst tādos apstākļos, kad gada laikā redz, uzzina, izjūt tik daudz, cik citā laikā vesela mūža būtu par maz. Notikumu šajā placdarmā bija tik daudz, bet kaujas tik sīvas un nepārtrauktas, ka likās, tās ilga nevis 255 dienas, bet veselu mūžību. Un to visu mēs pārdzīvojām.

Ģeogrāfiskā izpratnē tādas Mazās zemes nav. Lai saprastu visu turpmāko, skaidri jāiztēlojas šis akmeņainais sauszemes gabaliņš, kas pieplacis ūdenim. Tā kopgarums pa frontes līniju bija seši kilometri, platums — tikai četrarpus kilometri, un šo zemi mums katrā ziņā vajadzēja noturēt.

Kā radās placdarms? Novorosijska atrodas pie Cemesas līča, kas

dziļi iesniedzas kalnos. Tur ir divas cementa rūpnīcas — «Proļetarij» un «Oktjabrj». No vienas puses bijām mēs, bet no otras — vācieši. 1943. gada sākumā viss kreisais krasts bija pretinieka rokās, no augstienēm tas kontrolēja mūsu flotes pārvietošanos. Tāpēc vajadzēja pretiniekam atņemt šo priekšrocību. Tā radās doma: mēģināsim izcelt desantu un ieņemt Novorosijskas piepilsētu. Tas ne tikai drošāk nosegtu līci no ienaidnieka iekļūšanas tā ūdeņos, bet arī atvieglotu mums visas turpmākās kaujas.

Hitlerieši to labi saprata. Es centīšos nenosaukt pārāk daudz skaitļu, bet vienu tagad minēšu. Placdarmu, kad mēs to ieņēmām, fašisti apšaudīja nemitīgi, nometa uz tā milzum daudz šāviņu un bumbu, nemaz jau nerunājot par automātu un ložmetēju uguni. Aprēķināts, ka uz katru Mazās zemes aizstāvi iznāca 1250 kilogramu šī nāvējošā metāla.

Placdarmā cīnījās gandrīz divas trešdaļas 18. desanta armijas, un sava laika lielāko daļu es pavadīju uz Mazās zemes. Tātad no šiem nāvējošā metāla kilogramiem kaut kas bija paredzēts arī man.

Domāju, ka desanta izcelšana Mazajā zemē un kaujas tajā var noderēt par kara mākslas paraugu. Mēs rūpīgi izraudzījāmies cilvēkus, speciāli viņus sagatavojām. Šaurajā zemesragā Gelendžikā trenēja trieciengrupas, mācīja tās lēkt ūdenī ar ložmetējiem, rāpties klintīs, mest granātas no neērta stāvokļa. Cīnītāji apguva visus trofeju ieroču veidus, iemācījās mest nažus un sist ar laidēm, pārsiet brūces un apturēt asiņošanu. Iegaumēja nosacītos signālus, iemanījās ar aizsietām acīm pielādēt automātu diskus, pēc šāvienu skaņas noteikt, no kurienes šauj. Bez šīs prasmes pārdrošais desants un it īpaši pati pirmā nakts sadursme nebija iedomājami — tur viss bija jādara tumsā, paļaujoties uz tausti.

Pirmajā grupā, ko nosauca par īpaša uzdevuma vienību, ņēma tikai brīvprātīgos. Un tikai tādus, kas jau bija parādījuši varonību. Par desanta komandieri iecēla majoru C. Kuņikovu. Šim gudrajam un stiprajam cilvēkam es biju pievērsis uzmanību jau iepriekšējās kaujās, kad viņš bija flotes kājnieku bataljona komandieris. Par vietnieku politiskajā darbā kļuva vecākais leitnants N. Staršinovs, bet par štāba priekšnieku — majors F. Kotanovs, kas arī bija labi sevi parādījuši kaujās. Visiem trim vēlāk tika piešķirts Padomju Savienības Varoņa nosaukums: Kuņikovam — pēc nāves (viņš krita ceturtajā dienā pēc desanta izcelšanās), bet Staršinovam un Kotanovam — jau pēc Mazās zemes epopejas notikušo kauju laikā.

Viņiem deva tiesības vienības veidošanai atlasīt cilvēkus no jebkurām Novorosijskas jūras kara bāzes daļām. Tās, protams, bija ārkārtējas tiesības, bet tas diktēja nepieciešamība. Mēs sapratām, ka šada desantā ārkārtīgi svarīgs ir vārda pilnā nozīme katrs cīnītājs. Tā sakomplektēja piecas trieciengrupas, ko apvienoja 250 cilvēku

vienībā. Ļoti grūtajā pārbaudījuma šiem cilvēkiem bija jāiet pirmajās rindās, un viņi savu pienākumu izpildīja.

1974. gada Novorosijskas muzejā es pievērsu uzmanību ievērības cienīgam dokumentam. Tas bija ziņojums, ko sniedzis vecākais leitnants V. Botiļevs, kurš placdarmā izcēlās tajā pašā naktī, kad to izdarīja Kuņikovs. Viņš rakstīja: «Ziņoju, ka pirmajā trieciengrupā kritis viens cilvēks, ievainoti — septiņi. No viņiem krituši VK(b)P kandidāti — viens cilvēks, ievainoti VK(b)P kandidāti — 4 cilvēki, ievainoti komjaunieši — 2 cilvēki, ievainoti bezpartejiskie — 1 cilvēks. Pirmais pavēlniecības izvirzītais kaujas uzdevums izpildīts. Grupas politiskais un morālais stāvoklis augsts.»

Šeit būs vietā atcerēties, ka Lielā Tēvijas kara frontes varoņa nāvē krita trīs miljoni komunistu. Un pieci miljoni padomju patriotu partijas rindas papildināja kara gados. «Gribu iet kaujā kā komunists!» Šos leģendāros vārdus es dzirdēju gandrīz vai pirms katras kaujas un, jo grūtākas bija kaujas, jo biežāk. Kādus atvieglojumus varēja iegūt cilvēks, kādas tiesības viņam varēja piešķirt partija pirms cīņas uz dzīvību un nāvi? Tikai vienu privilēģiju, tikai vienas tiesības, tikai vienu pienākumu — pirmajam iet uzbrukumā, pirmajam traukties pretim ugunij.

Pirms izcelšanās vienība nodeva zvērestu. Komunists Kuņikovs visiem lika nostāties ierindā nelielā laukumā, vēlreiz atgādināja, ka operācija bus ārkārtīgi bīstama, un brīdināja: tie, kas domā, ka pārbaudījumus neizturēs, var desantā nepiedalīties. Viņš nekomandēja, lai šie cilvēki panāktu, teiksim, trīs soļus uz priekšu. Lai neaizskartu viņu pašcieņu, teica:

— Lūdzu tieši pēc desmit minūtēm atkal nostāties. Tiem, kas nav droši par sevi, ierindā nestāties. Viņus nosūtīs uz savam daļām kā mācību kursu beigušos.

Kad vienība atkal nostājas ierindā, trūka tikai divu cilvēku.

Svinīgo zvērestu, kas tika dots pirms iziešanas jūrā, arī tagad, pēc desmitiem gadu, nevar lasīt bez saviļņojuma. «Ejot kaujā,» tajā teikts, «mes zvēram Dzimtenei, ka rīkosimies strauji un drosmīgi, nežēlojot savu dzīvību, lai uzvarētu ienaidnieku. Savu gribu, savus spēkus un savas asinis lāsi pēc lāses mēs atdosim par musu tautas laimi, par tevi, kvēli mīļotā Dzimtene... Musu likums ir un vienmēr būs — vienīgi doties uz priekšu.»

Domās atgriežoties tajās vētrainajās dienās, atceroties bargo zvērestu, mani vienmēr pārņem saviļņojums un lepnums. Vēsturē zināmi ne mazums vienpatņu varoņdarbu, taču tikai musu dižajā zemē, tikai mūsu dižās partijas vadīti, padomju cilvēki pierādījuši, ka viņi ir spējīgi uz masu varonību.

3

Un tā nu pienāca desanta izcelšanās nakts. Labi atceros, kāds noskaņojums valdīja piestātnē. Es neredzēju nevienas sadrūmušas sejas, drīzāk sejas bija priecīgas, tajās bija lasāma nepacietība. Jūrnieki skriešus stiepa kastes un klaigāja: «Polundra!» Atceros, es kādam jautāju:

— Kas tas polundra ir?

Izrādījās, tas ir «piesargies». Tā es uzzināju šā vārda nozīmi.

Nakts no 1943. gada 3. uz 4. februāri bija ļoti tumša. Kuteri ar desantniekiem no Gelendžikas lēni izbrauca uz Cemesas līci. No turienes, no izvēršanās punkta, tie pēc izšautajām signālraķetēm traucās uz krastu. Vienlaikus uz piekrastes joslu, kur jau iepriekš bija izdarīta piešaude, atklāja uguni mūsu artilērija. Sprādzienu dārdoņā iegrandījās «katjušas» ugunīgās zalves (pirmo reizi kara praksē uz tralera «Skumbrija» bija uzmontēta reaktīvā iekārta). Divi torpēdkuteri lielā ātrumā šķērsoja ceļu desantkuģiem, atstādami aiz sevis dūmu aizsegu, lai paslēptu tos no krasta uguns. Apsardzes kuteris apšaudīja zivju fabrikas rajonu, noslāpēdams pretinieka ugunspunktus, kas vēl bija palikuši pēc artilērijas trieciena. Brīdī, kad kuņikovieši metās uz krastu, mūsu baterijas pārvietoja uguni pretinieka aizsardzības dziļumā.

Karā ne jau viss noris saskaņā ar plānu. Bieži vien kaujas izvēršas ne gluži tā, bet dažkārt arī nepavisam ne tā, kā iezīmēts štābu kartēs. Un tad patiešām nenovērtējama kļūst katra komandiera un politiskā darbinieka, katra kareivja un matroža drošsirdība, uzticība un iniciatīva. Kara vēsturnieki zina, ka tika mēģināts iegūt placdarmu arī citā vietā — trīsdesmit kilometrus no šejienes, Dienvidozereikas rajonā. Patiesību sakot, galvenais desants tur arī bija paredzēts, taču traucēja vētra, kas aizkavēja kuģu izbraukšanu, izejas pozīcijās; arī sauszemes daļas ieradās vēlāk. Bet kuņikoviešu trieciens, kas ienaidniekam nāca negaidīts, vainagojās ar pilnīgiem panākumiem, un mēs to acumirklī izmantojām.

Demonstratīvais desants tika pārvērsts par palīgdesantu, bet pēc tam kļuva par galveno desantu. Ar to tad arī sākās Mazās zemes epopeja. Izlauzušies cauri uguns aizsegam, mūsu triecienvienība paguva ieņemt vēl pavisam nelielu, bet ļoti svarīgu krasta posmu Novorosijskas priekšpilsētas Staņičkas rajonā. Tika iznīcināti apmēram tūkstoš fašistu, kā trofejas iegūti četri lielgabali, ar kuriem tūlīt atklāja uguni uz ienaidnieku. Pēc pusotras stundas tur izcēlās otra desantnieku grupa, pēc tam vēl viena, to skaitliskais sastāvs jau pieauga līdz 800 vīriem.

Uz izcelšanās vietu pretinieks pārsvieda jaunas daļas, to bombardēja fašistu aviācija, placdarmu sāka apšaudīt smagā artilērija,

cits pēc cita notika izmisīgi pretuzbrukumi. Taču nu jau bija par vēlu: desantnieki bija paguvuši droši nocietināties. Viņi bija ieņēmuši dažus Staņičkas kvartālus un dzelzceļu trīs kilometru garumā. Kaut arī desantnieki cieta prāvus zaudējumus, viņi neatkāpās ne soli. Kareivji un matroži bija uzticīgi zvērestam, viņi zināja, ka jānoturas, kamēr ieradīsies galvenie spēki, viņos vēl bija jūtams veiksmīgā desanta izraisītais līksmais azarts — tādus es atceros šos cilvēkus.

Dažās naktīs placdarmā izcēlās divas flotes kājnieku brigādes, strēlnieku brigāde, tanku iznīcinātāju pulks un citas daļas. Krastā izkrāva simtiem tonnu munīcijas un pārtikas. Pēc piecām dienām Staņičkas un Mishako rajonā jau atradās 17 tūkstošu kareivju ar automātiem, mīnmetējiem, lielgabaliem un prettanku lielgabaliem. Pēc tam Mazajā zemē izcēlās piecas partizānu vienības — «Za Rodinu», «Groza», «Nord-Ost», «Novij» un «Jastrebok».

Izmantodams izdevību, gribu pateikt labus vārdus par partizāniem. Ja dažam par viņiem ir priekšstats kā par kaut kādām savrupām grupām ienaidnieka aizmugurē, tad šis priekšstats ir maldīgs. Daudzas vienības radās stihiski, taču tām bija Centrālais štābs, ko vadīja partija, un gadījās, ka tās veica plašas operācijas pilnīgā saskaņā ar regulāro daļu pavēlniecības iecerēm. Tā notika arī Mazajā zemē, kur visas piecas vienības vadīja partijas Novorosijskas pilsētas komitejas sekretārs P. Vasevs, kas bija cieši saistīts ar mūsu štābu.

Bet vispār, atkārtoju vēlreiz, desantu Mazajā zemē var atzīt par kara mākslas paraugu. Pirmās triecienvienības sekmīgā izcelšanās, operatīvā spēku palielināšana, pulku un korpusu virzīšanās uz priekšu pa stipri nocietināto, mīnēto krastu — tas viss prasīja kājnieku, sapieru daļu, jūrnieku un artilēristu precīzu sadarbību. Pat vismazāko kļūdu nedrīkstēja pieļaut «kara dievi»: daudzās vietās mūsu daļas atradās no ienaidnieka daļām gandrīz tikai granātas sviediena attālumā. Vēl sarežģītāk bija lidotājiem. Atceros, pirms mūsu aviācijas uzlidojumiem karavīri izklāja uz ierakumu brustvēriem kreklus, lai apzīmētu savu priekšējo līniju.

Jāteic, mūsu ģeogrāfiskais stāvoklis bija ārkārtīgi neizdevīgs. Mums bija šaura krasta josliņa — gara, klaja un līdzena, bet vāciešiem — visas augstienes un mežs. Var rasties jautājums: kā tad cilvēki varēja palikt dzīvi, ja viņiem gāzās virsū simtiem tonnu nāvējoša metāla, ja pretinieka spēki daudzkārt pārsniedza mūsējos, ja no apkārtējiem kalniem ienaidnieks redzēja Mazo zemi kā uz delnas? Tam visam mēs likām pretim pieredzi, aukstasinību, apdomību un ikdienas darbu.

Tolaik es labi sapratu, ka karš līdz ar visu pārējo ir arī milzīgs darbs. Vakardienas metalurgu, atslēdznieku, ogļraču, arāju, kombainieru, zirgkopju, celtnieku un namdaru darbs. Darbs, ko dara

tauta, kura uzvilkusi karavīra šineli. Ne tikai uzticības un drošsirdības, bet arī lielas izturības, neatlaidības, prasmes un izveicības izpausme.

Būtībā visa Mazā zeme tika pārvērsta apakšzemes cietoksnī. 230 droši aizsegtu novērošanas punktu kļuva par tās acīm, 500 uguns aizsegu — par tās bruņotām dūrēm, tika izrakti desmitiem kilometru satiksmes eju, tūkstošiem strēlnieku ligzdu, ierakumu un spraugu. Vajadzība spieda izcirst ejas klinšainos iežos, izbūvēt pazemes munīcijas noliktavas, pazemes hospitāļus, pazemes elektrostaciju. Vajadzība spieda staigāt tikai pa tranšejām, tas nav viegli, taču, ja mazliet izsliesies, — beigas. Visi ilgi sēdēja, un pēc tam, kad fašisti sāka atkāpties, dažiem kareivjiem piemetās, kā mēs to dēvējām, «sēdēšanas slimība».

Inženierkaraspēks parādīja apbrīnojamu atjautību. Sprādzienu bedres, starp kurām bija tādas, ko varēja saukt par krāteriem, sapieri savienoja ar tranšejām un pārvērta par blindāžām. Niecīgajā Mazās zemes pleķītī tika izveidotas trīs aizsardzības līnijas, ko citu no citas šķīra viens kilometrs. Gar katru līniju bija mīnu lauki. Droši darbojās apakšzemes sakaru līnijas. Desanta komandpunkts, kas bija iecirsts klintī sešarpus metru dziļumā, varēja slepeni, pa satiksmes ejām, pārsviest karaspēku uz turieni, kur radās draudīgs stāvoklis.

Staņičkas rajonā mums neitrālās joslas faktiski nebija: pretinieks atradās piecpadsmit vai divdesmit metrus no mūsu pozīcijām. Taču, ieradies tur, es redzēju, ka arī šajā sektorā priekšējā līnija, kur pastāvīgi valda trauksme un briesmas, ir biezi mīnēta un nožogota. Darbu gaitā sapieriem dažreiz vajadzēja doties tuvcīņā.

Nocietinātais placdarms kļuva par savdabīgu cietokšņa pilsētu. Radās pat ielas — Hospitāļu, Sapieru, Kājnieku un Matrožu iela. Tajās nebija nevienas mājas, nav zināms, kas šos nosaukumus izdomāja, taču tie nebija nejauši. Teiksim, Sapieru iela bija no uguns pasargāta grava, bet Hospitāļu iela — paugurains apvidus, viscauri apšaudāms, un no turienes cilvēki bieži nokļuva hospitāļos. Nocietinājumus būvēja zem uguns, nebija nedz mehānismu, nedz būvmateriālu, taču mūsu meistari ierakās prasmīgi, iekārtojās zemē pamatīgi, kā saimnieki — tā, lai no šejienes neaizietu. Ikvienu, kas būvēja šo cietoksni, var saukt par varoni.

Ar sevišķu sirsnību es atceros pavecos sapierus. Viņus nesūtīja ienaidnieka acu priekšā ierīkot mīnu aizsprostus, «večuki», kā varētu likties, darīja vismierīgāko darbu: dažus kilometrus no Gelendžikas, Džanhotas tuvumā, cirta kokus, sasēja tos plostos un naktīs nogādāja Mazajā zemē. Bet kā viņi nogādāja! Tumšas naktis Cemesas līcī, kā jau bija teikts, mēs nekad neredzējām. Neapbruņotos plostus sāka apšaudīt artilērija. Sapieri nevarēja nedz atbildēt uz uguni, nedz manevrēt ar smagnējo vedamo. Viņi iegremdējās aukstajā ūdenī un, turēdamies pie baļķiem, turpināja ceļu. Ja plostu trāpīja šāviņš, viņi

peldus to atkal savilka kopā, lai vērtīgie koki neietu zudumā. Ja grima velkonis, viņi ar raķetēm deva noteikto signālu un gaidīja, kamēr piebrauks kāda motorlaiva. Tādi bija šie «večuki».

Lasītājam var rasties iespaids, ka tūkstošiem cilvēku placdarmā pazina tikai triecienuzbrukumus, bombardēšanu un tuvcīņas. Nē, ilgajā laikā te izveidojas dzīve, kurā bija vieta visam, ko parasti dara cilvēks. Lasīja un izdeva avīzes, rīkoja partijas sapulces, svinēja svētkus, klausījās lekcijas. Sadomāja pat šaha turnīru. Armijas un flotes dziesmu un deju ansambļi sniedza koncertus, strādāja mākslinieki B. Prorokovs, V. Cigals un P. Kirpičovs, kas radīja plašu aizsardzības varoņu galeriju.

Atceros, pie mums atbrauca CK brigāde. Cilvēki bija pirmo reizi nokļuvuši mūsu apstākļos un lūdza mani iepazīstināt viņus ar Mazās zemes cīnītājiem. Toreiz izbraucām ar torpēdkuteri. Tiklīdz sākām kustēties, mūsējie izšāva raķeti. Tas bija signāls: savējie vai sveši. Bet vācieši, kad mēs tuvojamies paredzētajai vietai, šāva nepārtraukti. Viņu lielgabali bija paslieti uz augšu, tāpēc bija svarīgi piespiesties pie krasta, braukt gar malu. Atkal sprāga šāviņi, pavisam tuvu mums. Ja nezinātu, ka tēmē uz tevi, liktos neparasti skaisti. Placdarmā stāvēja flotes tālšāvēja baterija, līdzīga milzu zvanam. Mazās zemes cīnītāji to bija pārvērtuši par komandpunktu. Turpinoties apšaudei, mums vajadzēja nokļūt tur, es jau biju pieradis, bet viesiem, domāju, iespaids bija stiprs. Atceros no tumsas iznirušu jūrnieciņu, kas stiepa kaut kādu nesamo.

— Palīdzi mazliet, brālīt, — viņš lūdza. — Nesu taču visiem.

Kad tagad, pēc gadsimta trešdaļas, atceros, kas bija jāiztur musu armijas kareivjiem, komandieriem un politiskajiem darbiniekiem, reizēm pat negribas ticēt, ka tas viss ir bijis, ka to varēja izturēl. Tomēr viņi izturēja. Visu izturēja, visam izgāja cauri un uzvarēja, sagrāva fašistus.

Todien, vezdams uz Mazo zemi kaujas nepiedalījušos cilvēkus, kas pie mums bija atbraukuši no Maskavas, es arī pats it kā ar citām acīm palūkojos uz pierasto un pazīstamo. To visu es biju redzējis arī agrāk, bet šoreiz ieraudzīju — gan pastāvīgās nāves briesmas, gan nepanesamās grūtības, gan mūsu karavīru bezgalīgo varonību.

Protams, bija ļoti grūti. Mēs bijām atgriezti no Lielās zemes, mums trūka sals, gadījās pārtraukumi maizes piegādē. Veselas apakšvienības tika sūtītas uz mežu vākt savvaļas ķiplokus. No otras puses, šīs katakombas bija drēgnas, naktīs karavīri sala, un politdaļas darbiniekiem nācās rūpēties par apkuri, pasūtīt taupības krāsniņas, vākt malku. Un tomēr Mazā zeme palika Padomju zeme un cilvēki palika cilvēki. Viņi loloja plānus, jokoja un smējās, pat atzīmēja dzimšanas dienas. Piemēram, 15. februārī, tas ir, vienpadsmitajā dienā pēc pirmās vienības izcelšanās, vienam no desantniekiem, Saivam

Tatarašvili, apritēja 23 gadi. Viņa nešķiramais draugs Pjotrs Vereščagins viņam uzdāvināja 23 patronas no sava diska. Tā bija visdārgākā dāvana, jo patronu nepietika, bet bija gaidāms kārtējais ienaidnieka uzbrukums.

Daudz kas šajā dzīvē, kur nāve bija blakus, no pirmā acu uzmetiena likās nesavienojams ar karu. Reiz 255. flotes kājnieku brigādes politdaļas priekšnieks I. Dorofejevs brigādē saskaitīja piecpadsmit pilsētu, rajonu un ciemu padomju deputātus. Nolēma sasaukt sesiju. Kādas problēmas gan viņi varēja risināt? Taču tās pašas, ko miera dienās: iedzīvotāju vajadzības, sadzīves pakalpojumi. Pašu pirmo viņi risināja jautājumu par pirts celtniecību. Tā tika uzcelta! Kā mēdz teikt, no darba brīvajā laikā uzbūvēja lielisku pirtiņu. Uz turieni reiz aizveda arī mani. Pēršanās telpa gan nebija liela, bet garu turēja labi.

Mazajā zemē lielā cieņā bija attapība, izdoma, asprātība. Bija arī ne mazums šai ziņā spējīgu cilvēku. Atceros, kā kāds izveicīgs puisis, kas kaut kādās darīšanās bija aizsūtīts uz Gelendžiku, kalnos bija atradis noklīdušu bezsaimnieka govi. Viņš bija nolēmis to atvest uz Mazo zemi. Atdzinis govi uz piestātni, lūdz laivas komandieri to ņemt laivā. Visi apkārtējie smejas, bet ideju atbalsta: ievainotajiem būs piens. Tā lopu arī atgādāja sveiku un veselu, ievietoja drošā paslēptuvē, pienu nodeva hospitālī, kas atradās bijušās vīnkopības padomju saimniecības pagrabā.

Protams, piens nebija galvenais. Govs sagādāja lielu prieku cilvēkiem, it īpaši tiem, kas karā bija devušies no laukiem. Pēc katras artilērijas apšaudes vai bombardēšanas kareivji steidzās uzzināt, vai brūnaļa vesela, vai nav ievainota, viņi govi maigi glāstīja. To visu nav tik vienkārši izskaidrot, taču tāda mierīga radījuma parādīšanās milzīga sasprindzinājuma apstākļos ļaudīm palīdzēja uzturēt dvēseles līdzsvaru. Tas it kā atgādināja: cilvēkiem atgriezīsies visi prieki, dzīve turpinās, vajag tikai prast šo dzīvi nosargāt.

Laba dāvana Mazās zemes iedzīvotājiem tika sagādāta par godu 1943. gada 1. Maijam. Kad uzausa gaisma, atskanēja izbrīna saucieni un cilvēku sejās uzplauka priecīgs smaids. Naktī dažādās brigādes izvietojuma vietās kareivji bija pacēluši sarkanos karogus. No rīta tos ieraudzīja visi, to skaitā, protams, arī vācieši.

Atceros, kādu dziļu iespaidu melnbaltā kino laikos radīja sarkanā karoga parādīšanās uz ekrāna filmā «Bruņukuģis «Potjomkins»». Turpretim te, Mazajā zemē, kas bija bumbu un šāviņu uzarta, šķembu piesēta, nokvēpusi un asiņu piesūkusies, ienaidnieka ielenkumā plīvojošie karogi vārda tieša nozīmē pārsteidza. Pāri šai izmocītajai zemei vēlās sajūsminātu balsu vilnis. Ļaudis izjuta kaut ko tādu, kas bija ļoti dārgs personiski ikvienam. Pēc pirmā saviļņojuma brīža visus pārņēma prieks. Smējās aiz laimes, aiz sava spēka apziņas: «Skaties,

nolādētais fašist! Še tev piga!»

4

Aprīļa kaujas, kas sekoja pēc neaizmirstamās pārcelšanās, kad man nācās izpeldēties, bija vissīvākās Mazajā zemē. Par tām es tagad pastāstīšu.

Fašistu sagatavotajai operācijai «Neptūns», pēc viņu ieceres, vajadzēja pilnīgi likvidēt mūsu placdarmu. Speciāli šim nolūkam tika radīta līdz 27 tūkstošu cilvēku sastāvā Vecela karaspēka trieciengrupa, bija paredzēts, ka to atbalstīs 1200 lidmašīnu, simtiem lielgabalu un mīnmetēju. Tika plānota arī operācija no jūras ar ne mazāk izteiksmīgu nosaukumu «Bokss». Šajā grupā bija iekļautas torpēdkuteru flotiles un zemūdenes. Tām bija uzlikts par pienākumu pārgriezt mūsu jūras komunikācijas un iznīcināt padomju karaspēku pec tam, kad tas būs iedzīts jūrā. Tā viņi to visu bija iecerējuši.

Kaujas Mazajā zemē, kas sākās 17. aprīlī, attīstījās ar pieaugošu spēku. Katru dienu pretinieks laida kaujā papildinājumu. Agri no rīta sāka šaut tā smagās baterijas. Reizē ar to debesīs parādījās lidmašīnas. Tās vārda pilnā nozīmē karājās virs mums, lidoja viļņiem pa 40—60 mašīnām katrā, nometot bumbas visā aizsardzības dziļumā un visā frontē. Ātrgaitas bumbvedējiem sekoja pikējošās lidmašīnas — arī viļņiem, pēc tam nāca triecienlidmašīnas. Tas viss ilga stundām, bet pēc tam sākās tanku un kājnieku uzbrukumi.

Fašisti uzbruka pašpārliecināti, uzskatīdami, ka biezajos dūmos, kas sedza Mazo zemi, nekas dzīvs vairs nav varējis palikt pāri. Taču viņu uzbrukumi atdūrās pret sīvu pretestību, un viņi atkāpās, atstādami simtiem un simtiem līķu. Tad viss atkal sākās no jauna. Atkal šāva smagās baterijas, atkal kauca pikējošās lidmašīnas, plosījās triecienlidmašīnas. Tā tas atkārtojās vairākas reizes dienā.

Bumbvedēju un triecienlidmašīnu aviāciju sedza iznīcinātāji. Sakarā ar pretinieka lielo pārspēku gaisā mūsu iznīcinātāji, kaut arī tie nodarīja ienaidniekam zaudējumus, bumbu triecienus tomēr apturēt nevarēja. Padomju bumbvedēji virs ienaidnieka pozīcijām neparādījās, kas pretiniekam deva iespēju izdarīt pārgrupēšanos un gatavoties uzbrukumiem. Tā turpinājās trīs dienas, līdz 20. aprīlim. Tā bija diena, līdz kurai vācu fašistiska pavēlniecība bija izplānojusi Mazās zemes galīgo sagrāvi.

Nolēmis iedzīt mūs jūrā, Hitlers šajā frontes iecirknī lika uz kārts visu. Izveidojās grūts stāvoklis. Tad 18. armijas kara padome, bet praktiski es, uzrakstīja aicinājuma vēstuli Mazās zemes aizstāvjiem. Tā gāja no rokas rokā ierakumos un blindāžās. Cilvēki grieza sev rokā un

parakstīja šo vēstuli ar asinīm. Vēlāk es vienu eksemplāru nosūtīju J. Staļinam, lai viņš saprastu, kā cīnās kareivji.

«Ienaidniekam atkaroto zemes gabaliņu pie Novorosijskas,» teikts vēstulē, «mēs nosaucām par Mazo zemi. Kaut arī maza, taču tā ir mūsu — Padomju zeme, kas slacīta ar mūsu sviedriem, mūsu asinīm, un mēs to neatdosim nekad un nevienam ienaidniekam... Zvēram pie saviem kaujas karogiem, pie mūsu sievām un bērniem, pie mūsu mīļotās Dzimtenes, zvēram noturēties gaidāmajās kaujās pret ienaidnieku, samalt tā spēkus un atbrīvot Tamaņu no fašistiskajiem neģēļiem. Pārvērtīsm Mazo zerni par lielu kapu hitleriešiem!»

Fašistu uzbrukuma pirmajā dienā mēs saņēmām Augstākās Virspavēlniecības Galvenās mītnes kategorisku norādījumu katrā ziņā noturēt placdarmu. Uzskatot to par Tamaņas pussalas atbrīvošanas atslēgu, Galvenā mītne tam piešķīra lielu nozīmi un uzmanīgi sekoja kauju gaitai.

18. aprīlī uz ģenerālpulkveža I. Petrova komandētas Ziemeļkaukāza frontes štābu izlidoja Galvenās mītnes pārstāvju grupa ar maršalu G. Žukovu priekšgalā. Tajā pašā dienā kopā ar Jūras Kara Flotes tautas komisāru N. Kuzņecovu un Gaisa Kara Spēku pavēlnieku A. Novikovu viņi ieradās 18. desanta armijas štābā. Par to man paziņoja viens no štāba pulkvežiem, kas bija ieradies Mazajā zernē, un piebilda:

— Maršals gribētu jūs redzēt.

— Vai tā ir pavēle? — es jautāju.

— Šādu pavēli no viņa es neesmu saņēmis, — atbildēja pulkvedis. — Bet viņš teica, ka gribētu ar jums aprunāties.

Vaļsirdīgi sakot, arī man gribējās aprunāties: mēs visi bijām ļoti nobažījušies par pretinieka pārspēku gaisā. Savu viedokli šaja jautājuma es jau pirmajā vāciešu uzbrukumu dienā izteicu mūsu pavēlniekam Konstantīnam Leselidzem. Es neatlaidīgi lūdzu aviācijas atbalstu. Par to es runāju arī ar Kara padomes locekli Semjonu Koloņinu, ko es vienmēr esmu cienījis. Abi bija drosmīgi, principiāli, pieredzējuši cilvēki, abi piekrita man, un es domāju, ka viņi, protams, ziņos Žukovam par stāvokli, kāds izveidojies aviācijas ziņā. Man labāk bija grūtā brīdī neatstāt placdarmu. Tā es arī izdarīju: paliku kopā ar cīnītajiem Mazajā zemē.

G. Žukovs savos memuāros pēc tam rakstīja: «Mūs visus toreiz satrauca viens jautājums, vai padomju karavīri izturēs pārbaudījumus, kuri viņiem lemti nevienlīdzīgajā cīņa pret ienaidnieku, kas dienu un nakti izdarīja triecienus no gaisa un ar artilēriju apšaudīja placdarma aizstāvjus.» Tālāk maršals raksta, ka tieši par to viņš gribējis uzzināt manu viedokli. Vai musu karavīri izturēs tādu elli vēl kaut vai vienu divas dienas, Jo Galvenā mītne jau bija veikusi svarīgus pasākumus, lai mums palīdzētu.

Un tiešām, pēc divām dienām aina krasi mainījās. Viens pēc otra no Galvenās mītnes rezerves pienāca trīs aviokorpusi. Ierašanās secībā tie iesaistījās kaujā. Pirmām kārtām sarkanzvaigžņotie iznīcinātāji nosedza debesis virs Mazas zemes. Blīvi sāka krist bumbas uz ienaidnieka kaujas ierindām. Tagad kaujas norisēja ar vienādiem spēkiem gaisā, bet pēc tam pārspēks bija mūsu pusē, jo lidotājiem izdevās sabombardēt vairākus pretinieka aerodromus.

Man grūti attēlot, kas notika debesīs. Kur vien skaties, visur gan pa vienai, gan posmiem nāves cilpās satikās mūsu un vācu lidmašīnas. Krustodamas līdz zemei stiepās notriekto mašīnu melnās dumu astes. Trijās kauju dienās mūsu lidotāji notrieca virs Mazas zemes 117 ienaidnieka lidmašīnas. Par šīm sīvajām sadursmēm savā grāmatā plaši pastāstījis to dalībnieks A. Pokrišķins.

Musu placdarmā izšķīrās Novorosijskas un Tamanas liktenis, un vācu fašistiskā pavēlniecība sūtīja uz priekšējam līnijām arvien jaunas un jaunas daļas. Astoņas dienas un naktis kā pa murgiem cīnījās Mazas zemes aizstāvji, kamēr nebija izsīkuši ienaidnieka spēki, kamēr pretinieka spēku paliekas nebija aizrāpojušas savās izejas pozīcijās. Taču kaujas kulminācijas brīdis pienāca 1943. gada 20. aprīlī, un, lai cik savādi, šī diena man saistīta ar kādam jocīgam atmiņām.

225. flotes kājnieku brigādē politdaļas priekšnieks bija M. Vidovs. Viņš cīnījās prasmīgi, braši, viņam piemita liels karavīru ietekmēšanas spēks, bet uz komandiera pārmetumu, lai veltīgi ar sevi neriskē, viņš atbildēja: «Es esmu komisārs, nevis slapja vista!» Tad, lūk, naktī uz 20. Mihails Kapitonovičs sapulcināja politdarbiniekus, apkopoja kauju rezultātus, bet pēc tam jautāja, vai viņi zina, kāpēc fašisti laužas uz priekšu tik neganti. Tāpēc, skanēja atbilde, ka viņiem rīt ir fīrera jubileja. Grib tikt ar mums galā, lai pasniegtu viņam velti. Sak, labi būtu arī mums atzīmēt šo jubileju.

Kamēr apsprieda dažādus priekšlikumus, toreiz vēl maz pazīstamais mākslinieks Boriss Prorokovs bija uzskicējis zīmējumu, ko visi tūdaļ atzinīgi novērtēja. Naktī viņš bija attēlojis uz palaga cūkveidīgu briesmoni, kas bēg no Kaukāza. Cūkai bija visiem pazīstamās ūsiņas un matu kušķis uz pieres — Hitlera karikatūra bija izdevusies lieliska. Palagu piestiprināja pie rāmja un uzstādīja iepriekš piešautā neitrālās joslas vietā, to stingri nostiprinot.

20. aprīļa rītā no visiem apkārtējiem kalniem, no visām savām pozīcijām hitlerieši ieraudzīja šo apsveikumu. Kā jau bija domājams, vācieši neiedrošinājās šaut uz savu fīreru. Aizritēja ne mazums laika, iekams viņi, kā redzams, saskaņoja, kas būtu darāms. Beidzot uz rāmi no trim pusēm sāka līst fašisti. Bet vieta taču bija piešauta: puse no viņiem palika, kur bijuši, pārējie aizvācās. Šajā dienā tas atkārtojās trīs reizes, kamēr beidzot viņu artilērija atklāja uguni uz «jubilejas velti».

— Tā viņam vajag! Gāz viņam! — skaļi smējās karavīri.

Smiekli ir varens spēks, optimisma apliecinājums, cilvēku garīgās veselības pazīme. Pēc tam kad bija atsists uzbrukums kādā sektorā, es gāju pa tranšeju kopā ar Dorofejevu. Un atkal līdzas ložmetēja ligzdai mēs izdzirdējām smieklus. Piegājām klāt: izrādījās, tur sarīkojis pārrunas jauniņš seržants aģitators.

— Apkopojam kaujas rezultātus, biedri pulkvedi, — viņš ziņoja.

— Un kādi tad ir šie rezultāti?

Kareivji, kas bija saspiedušies ap ložmetēju, sāka seržantu mudināt: pastāsti, pastāsti! Tas it kā apjuka, bet, biedru spiests, sadūšojās:

— Hitlers lielījās, ka šodien mūs ietriekšot jūrā. Ar mūsu ukraiņu sakāmo tad nu es pateicu, ko viņš ir panācis. Aizgāju medībās, nošāvu lāci, nodīrāju lapsu, pārnesu mājās zaķi, māte nokāva pīli un izvārīja ķīseli, pagaršoju, bet tas bija rūgts.

Kopā ar kareivjiem es ar prieku klausījos jautro puisi. Viņa vienkāršais sakāmais laikam gan tobrīd nozīmēja vairāk un iedarbojās stiprāk nekā visnopietnākā karadarbības analīze. Tas bija vēl jo svarīgāk tāpēc, ka šī diena, atkārtoju, bija pati grūtākā no visām, ko mēs pārdzīvojām Mazajā zemē.

Dega zeme, kūpēja akmeņi, kusa metāls, saira betons, bet cilvēki, būdami uzticīgi savam zvērestam, neatkāpās no šīs zemes. Rotas izturēja bataljonu uzmākšanos, bataljoni samala pulkus. Nokaita ložmetēju stobri, ievainotie, atgrūduši sanitārus, ar granātām metās uz tankiem, tuvcīņās sita ar laidēm un dūra ar dunčiem. Un šķita, šai kaujai nebūs gala. Tur, kur visapkārt visu klāja ienaidnieku līķi, parādījās jaunas ķēdes, tās tika iznīcinātas, bet atkal un atkal nāca pelēkzaļganie silueti. Un nav brīnums, ka, atvairot vienu no uzbrukumiem, kāds 8. gvardes strēlnieku brigādes kareivis izsaucās: «Vai tad viņi no zemes aug, vai?»

Hitleriešiem tajā dienā bija krietni liels pārspēks, mēs cietām prāvus zaudējumus, un man vairākkārt pavīdēja doma: cik gan mūsu puišu apgulsies šajā zemē, un cik viņu neatgriezīsies mājās? Jautājums par žēlumu karā ir sarežģīts jautājums. Karš ir nežēlīga parādība, un nāve tajā ir neizbēgama. Kādu pažēlot — tas nozīmē viņa vietā sūtīt citu. Tikumiskais attaisnojums ir tikai viens — grūtā brīdī būt kopā ar karavīriem, dalīties ar viņiem briesmās. Un darīt visu, ko tu vari darīt, lai viņus pasargātu no lieka riska, atvieglinātu viņu grūto likteni.

Starp kara gadu dokumentiem, kas saglabājušies, ir direktīva, zem kuras ir mans paraksts. Tā tika nosūtīta visiem politiskajiem orgāniem, ikvienam politiskajam darbiniekam vēlāk, 1943. gada beigās, kad notika kaujas pie Kijevas. Taču tas, kas tur rakstīts, man bija pats galvenais visā kara gaitā.

«Pastāvīgi rūpējieties par karavīru spēka un veselības

saglabāšanu. Kareivju nepārtrauktai apgādāšanai ar siltu ēdienu un karstu ūdeni jābūt nepārkāpjamam likumam. Vajag stingri kontrolēt, lai visu, ko valsts paredzējusi kareivjiem un virsniekiem, viņi pilnībā saņemtu. Šajā ziņā nevērīgi un kūtri cilvēki jāsauc pie stingras atbildības. Sevišķi liela uzmanība jāveltī sanitāro iestāžu darbam. Vienību politdaļām jānorīko speciāli darbinieki, kas būtu atbildīgi par ievainoto evakuāciju no kaujas lauka un par savlaicīgas medicīniskās palīdzības sniegšanu viņiem.»

Arī patlaban, ilgus gadus pēc toreizējām kaujām, lai cik daudz kas darāms, mūsu pienākums ir pastāvīgi atcerēties tos, kas bijuši karā. Veltīt viņiem gādību un uzmanību, palīdzēt viņiem sadzīves jautājumu kārtošanā — tas ir varas orgānu, visu pilsoņu morālais pienākums, tas ir mūsu dzīves likums.

5

Droši vien lasītājs gaida no manis stāstījumu par partijas politisko darbu, taču būtībā es tieši par to runāju jau sen. Tāpēc, ka Mazās zemes cīnītāju izturība bija šā darba rezultāts. Tāpēc, ka placdarma labi organizētā dzīve, gādība par cīnītāju spēku un veselības saglabāšanu, īstajā laikā atsūtītie aviācijas korpusi, gan jautrie joki klusuma brīdī, gan pašaizliedzīgā drošsirdība uzbrukumos, gan tas, ka cilvēki līdz galam palika cilvēki, — tas viss bija partijas politiskā darba rezultāts. Tādējādi to nodalīt no kopīgā vēstījuma ir grūti, un galu galā tas arī nav vajadzīgs.

Ar ko izmērīt un kā novērtēt politiskā vadītāja darbību frontē? Snaiperis iznīcinājis desmit hitleriešus — gods un slava viņam. Rota atvairījusi uzbrukumu, nosargājusi savu robežlīniju — gods un slava rotas komandierim un tās karavīriem. Divīzija salauzusi ienaidnieka aizsardzību, atbrīvojusi apdzīvotu vietu — komandiera vārds tiek atzīmēts Augstākā Virspavēlnieka pavēlē. Taču lieli nopelni ir arī politiskajam darbiniekam, kas idejiski apbruņojis karavīrus, stiprinājis viņos lielās mīlestības jūtas pret Dzimteni, iedvesis ticību saviem spēkiem, iedvesmojis varoņdarbiem.

Īsts politiskais darbinieks armijā ir cilvēks, ap kuru allaž grupējas ļaudis, viņš vislabāk zina viņu noskaņojumu, vajadzības, cerības, sapņus, viņš aicina tos uz pašuzupurēšanos, uz varoņdarbu. Un, ja ņemam vērā, ka karaspēka cīņas gars allaž atzīts par ļoti svarīgu karaspēka izturības faktoru, tad jāatzīst, ka tieši politiskajam darbiniekam kara gados tika uzticēts visasākais ierocis. Viņš norūdīja karavīru dvēseles un sirdis, bez tā uzvaru mums nebūtu nesuši ne tanki, ne lielgabali, ne lidmašīnas.

Tā bijis visur, bet kara visgrūtākajos iecirkņos, tādos kā Mazā zeme, šā darba nozīmi ir grūti novērtēt par augstu. Karavīriem dažbrīd likās, ka viņi ir nogriezti no Lielās zemes, un bija jāliek viņiem saprast, ka nogriezti — tas nenozīmē atrauti, ka atdalīti — tas nenozīmē aizmirsti. Vajadzēja parādīt, ka karš pret fašismu noris visās frontēs, ka mums milzīgu palīdzību sniedz visa zeme. Vajadzēja saistīt vienotā veselumā tikko atvairīto uzbrukumu ar to lielo kauju, ko izcīna visa padomju tauta.

Tur nebija vajadzīgas skaļas runas, turklāt nebija arī zāļu, kur šādas runas teikt, bet bija tikai atklāta, vīrišķīga un, es sacītu, sirsnīga saruna. Es piedalījos lielākajā daļā partijas sapulču, kas notika kaujas vienībās un daļās, turklāt gluži vienkārši bieži tikos ar kareivjiem. Parasti man izdevās ar kareivjiem un matrožiem atrast kopīgu valodu, lai gan šai ziņā es nelietoju nekādus īpašus paņēmienus. Vai bija runa par nopietnām lielam vai arī sarunā gadījās pajokot, centos izturēties vienkārši, nosvērti. Es vienmēr teicu patiesību, lai cik rūgta tā būtu. Atzīmēšu, ka virsnieku vidū gadījās arī tādi, kas centās sevi iztēlot par kaut kādiem saviem puikām. Kareivji, protams, uzreiz sajuta šādas tīšas familiaritātes neīstumu, un tādos gadījumos no viņiem atklātību bija veltīgi gaidīt.

Mūsu politdaļu darbinieku vairākums — politiskie vadītāji, komjaunatnes organizatori un aģitatori prata atrast pareizo toni, baudīja kareivjos autoritāti, un bija svarīgi, ka cilvēki zināja: grūtā brīdī tas, kurš aicināja viņus izturēt, būs kopā ar viņiem, paliks kopā ar viņiem, ar ieroci rokās ies viņiem pa priekšu. Tātad mūsu galvenais ierocis bija dedzīgs partijas darbinieka vārds, kam vēl lielāku svaru piešķīra praktiskā rīcība — personiskais paraugs kaujā. Tieši tāpēc politiskie darbinieki kļuva par Bruņoto Spēku dvēseli.

Protams, viņi piedalījās uzbrukuma vai aizsardzības operāciju sagatavošanā, bez viņiem netika izstrādāti kara operāciju plāni. Es, piemēram, neatceros tādu gadījumu, kad ģenerālis Leselidze vai citi armiju pavēlnieki, ar kuriem kopā man nācās karot, nebūtu ievērojuši manu viedokli vai labojumus, dažkārt visai būtiskus. Taču pavēli karā dod komandieris, tā ir viņa prerogatīva, un, kaut gan arī politiskais darbinieks var pavēlēt, šīs tiesības viņam jāizmanto, manuprāt, tikai izņēmuma gadījumos.

Minēšu piemēru. Kādā partijas aktīva sanāksmē, ko man nācās sarīkot, cilvēki rindās sēdēja zemē. Referāta vidū kaut kur man aiz muguras, ne visai tālu, sprāga vācu šāviņš. Mēs dzirdējām, kā tas lidoja. Parasta lieta, es turpināju runāt, bet pēc pāris minūtēm sprāga otrs šāviņš un jau priekšā. Neviens nekustējās no vietas, lai gan tie bija karā rūdīti cilvēki, kas saprata, ka esam saņemti artilērijas «spīlēs». Trešais šāviņš, kā mēdza teikt frontē, būtu mūsējais. Te nu es pavēlēju:

— Piecelties! Pa kreisi uz paleju trīssimt metrus skriešus — marš!

Mēs beidzām darbu citā vietā. Trešais šāviņš tiešām sprāga laukumiņā, kur mēs bijām pirms tam. No turienes kopā ar politisko vadītāju V. Tihomirovu atgriezāmies klusēdami.

— Neviens nepakustējās, — viņš tikai noteica. — Lūk, kādi cilvēki...

To pašu domāju arī es.

Šādos ārkārtējos gadījumos, lai tas būtu kaujā vai klusā brīdī, politiskajam darbiniekam ir tiesība un pienākums pavēlēt. Turpretim ikdienas darbā viņam pavēlēt nenākas — tikai izskaidrot un pārliecināt. Turklāt arī šis darbs jādara ar prātu un taktu. Pat tad, ja cilvēks ir kļūdījies, nevienam nav tiesību viņu aizvainot ar uzkliedzieniem. Man ir dziļi pretīgs kaut arī ne visai izplatītais, bet vienam otram vēl palikušais paradums pacelt balsi uz cilvēkiem. Ne saimnieciskais vadītājs, ne partijas vadītājs nedrīkst aizmirst, ka viņa pakļautie ir pakļautie tikai darba ziņā, ka tie nekalpo direktoram vai vadītājam, bet gan partijai un valstij. Un šai ziņā visi ir vienādi. Tie, kas atļaujas atkāpties no šīs mūsu iekārtā nesatricināmas patiesības, bezcerīgi sakompromitējas, zaudē savu autoritāti. Jā, no tā, kas izdarījis pārkāpumu, jāprasa atbildība: partijas, administratīvā un, visbeidzot, tiesas atbildība — katra atbildība. Taču nekādā mērā nedrīkst aizskart cilvēku patmīlību, pazemot viņu pašcieņu.

Tā es domāju patlaban, šo principu es ievēroju arī kara gados, tādā garā centos audzināt politdaļas aparātu, ko man bija lemts vadīt. Nevaru nepiebilst, ka tas bija draudzīgs kolektīvs, ko veidoja kaujas virsnieki, kuri bija izgājuši partijas darba skolu, uzkrājuši gan pieredzi, gan zināšanas, apveltīti ar iniciatīvu un personisku vīrišķību. Viņi kauju gaitā riskēja ar dzīvību tur, kur to prasīja apstākļi. Ne visi viņi nodzīvoja līdz uzvarai, taču katrs godam izpildīja savu pienākumu.

Šos cilvēkus atceros ar labām jūtām. Kara laikā es viņiem tiku izteicis daudzas pateicības, parakstīju ne mazumu apbalvojuma dokumentu, taču nāk prātā, ka ne reizi netiku uzlicis sodu. Un ne jau tāpēc, ka būtu bijis kāds «labiņais», tieši otrādi, es viņiem nedevu nekādas nolaides pat tad, ja vajadzēja strādāt caurām diennaktīm. Es tikai zināju, ka varu droši paļauties uz katru, un viņi mani nekad nepievīla. Lai lasītājs tomēr varētu gūt priekšstatu par mūsu cilvēkiem, kaut dažus nosaukšu vārdā.

Viens no maniem vietniekiem, propagandas un aģitācijas nodaļas priekšnieks bija S. Pahomovs. Mierīgs jebkurā situācijā, no pirmā acu uzmetiena pat gauss, viņš pārvērtās koncentrētā enerģijā, rīkojās apņēmīgi, ja tas bija vajadzīgs lietas labā. Viņš prata atrast to vienīgo vārdu, kurš attiecīgajā brīdī visvairāk bija vajadzīgs kareivim. Tāpēc biežāk nekā citus es viņu iesaistīju Kara padomes aicinājumu un citu ļoti svarīgu dokumentu sagatavošanā.

Lektors un propagandists bija simpātiskais majors A. Arzumanjans, kuram bija ne tikai plašs redzesloks, bet arī laba humora izjūta, kas nekad nenāk par ļaunu. Jau toreiz bija redzams, ka tas ir izcils cilvēks. Un mani tas nebūt nepārsteidza, bet gan iepriecināja, kad pēc kara uzzināju, ka Arzumanjans kļuvis par akadēmiķi, bet pēc tam arī par PSRS Zinātņu akadēmijas prezidija locekli.

Labs propagandists, tāpat kā Arzumanjans, bija I. Sčerbaks, kas jau pirms kara bija kļuvis par vēstures zinātņu kandidātu. Dziļas zināšanas bija arī G. Jurkinam. Jāpiebilst, ka no viņa piemēra var spriest par politdaļas darbinieku drosmi. Jau Novorosijskas uzbrukuma operācijas gaitā tieši kaujas laukā Melnās jūras flotes pavēlnieks viņu apbalvoja ar Kaujas Sarkanā Karoga ordeni. Un, ja jau es tā esmu aizsteidzies notikumiem priekšā, tad jāpiebilst, ka par piedalīšanos šajā operācijā tikpat augstu tika novērtēta visu 18. armijas politdaļas darbinieku loma.

Mums bija arī sava armijas avīze «Znamja Rodini», kas operatīvi atsaucās uz visiem Mazās zemes notikumiem. To gaidīja ierakumos un tranšejās, tā gāja no rokas rokā. Man vairākkārt gadījās piedalīties redakcijas operatīvajās sanāksmēs, sarunāties ar redaktoru V. Verhovski un citiem līdzstrādniekiem. Es iemācījos cienīt žurnālistus, jo zināju: kauju laikā viņi pastāvīgi atradās karaspēka vidū, gāja desantos, piedalījās diversiju grupās, «mēļu» sagūstīšanā.

Avīzes aparāts un tās autoru aktīvs bija spēcīgs. Līdzās štata līdzstrādniekiem, tādiem kā nākamais Padomju Savienības Varonis «Pravdas» korespondents S. Borzenko, mūsu avīzē publicējas rakstnieks B. Gorbatovs un dzejnieks P. Kogans.

Pie mums uz armiju atbrauca arī citi pazīstami rakstnieki.

Visbeidzot gribu arī sacīt, cik svarīgs kareivjiem bija trāpīgs vārds, ko teica savējais, no pašu vidus nākušais dzejnieks, vai arī cik nozīmīgs bija zīmējums vienkāršā kaujas lapiņā. Tas tāpēc, ka šis vārds, šis zīmējums bija veltīti tieši viņiem. Atceros, rīta agrumā es atgriezos no priekšējās līnijas un ieraudzīju divas meitenes. Viņas naca no jūras puses. Viena neliela auguma, rūpīgi sajozusies ar siksnu, ruda jo ruda. Sasveicinājāmies, un es aizbraucu garām. Savam palīgam komjaunatnes jautājumos es biju devis solījumu pulksten piecos pieņemt cilvēkus sakarā ar viņu apstiprināšanu par komjaunatnes organizatoriem kritušo vietā. Un, lūk, ierodas tā pati rudmatainā meitene ar papīru vīstokli.

— No kurienes esat? — es viņai vaicāju.

— No jūrnieku bataljona.

— Kā viņi pret jums izturas?

— Labi.

— Vai nedara pāri?

— Nē, ko jūs!

Izrādījās, ka viņa zīmē. Tūlīt arī parādīja savas kaujas lapiņas. Kā šobrīd atceros zīmējumu un parakstu zem tā: «Ko, Vasja, tu samulsti?».

Uz Mazo zemi šī meitene, Marija Pedenko, bija lūgusies pati, atradās desantā kopš pirmajām tā izcelšanas dienām. Zem uguns iznesa ievainotos, bet klusuma brīžos steidzās no ierakuma uz ierakumu ar avīzēm, aploksnēm un papīru, rīkoja pārrunas, lasīja dzejoļus. Viņu pazina un mīlēja visi, kas atradās Mazajā zemē, uzskatīja par vienu no labākajiem aģitatoriem. Viņas iecere bija rokrakstā izdotā avīze «Polundra», viņa pat iemanījās to «laist klajā» vairākos eksemplāros, un cīnītāji šīs lapiņas lasīja tik ilgi, kamēr tās bija vienos caurumos. Tur, kur tās apskatīja un lasīja, allaž valdīja smiekli.

Vēlāk, kad mēs ieņēmām Novorosijsku, Mariju ievainoja, bet pēc izveseļošanās viņa atkal devās uz kaujas daļām. Viņas varonība tika novērtēta ar trijiem kaujas ordeņiem. Pēc tam viņa lūdza norīkojumu uz Kijevu, kad tur ritēja vissīvākās kaujas. Reiz man rokās nokļuva avīze («Pravda» vai «Izvestija» — vairs neatceros) ar viņas rakstu «Mīlestība». Varētu domāt, ka tas ir kāds sentimentāls sacerējums. Izrādījās, ka ne. Tajā bija runa par Dzimteni, par Dzimtenes mīlestību.

Dzimtenes vārdā Marija Pedenko nežēloja ne savu jaunību, ne pašas dzīvību. Dienasgrāmatā, kas vēlāk tika publicēta, viņa rakstīja par Mazo zemi: «Tu izlien no pazemes paskatīties uz dienas gaismu, un sirdij kļūst līksmi. Tā gribas dzīvot. Bet visapkārt laukus uzarusi nežēlīgā karamašīna. Visur māju drupas un samelnejušu asiņu pēdas uz izkropļotās, izmocītās zemes. Vel neesi paspējusi papriecāties par sauli, kad jau dzirdi: «Gaiss!» — un tu atkal ievēlies savā alā, kur sejā dveš mitrums un kur šāviņu čaulu lampu kvēpainajā gaismā tikko vari pazīt savus draugus.»

Tāpat kā daudzi varoņi, Marija nenodzīvoja līdz mūsu dienām. Atcerēdamies šo lielisko cilvēku, es domāju par daudzām citām mūsu Dzimtenes meitām, kas kopā ar vīriešiem iznesa visu kara smagumu. Man viņu tēls kļuvis par padomju sievietes diženuma iemiesojumu.

6

Uzbrukums... Pēc aprīļa kaujām ar šo vārdu dzīvoja visa armija, no kareivja līdz pavēlniekam. Mēs visi bijām pieredzējuši daudz bēdu, kad atstājām ienaidniekam savus ciemus un pilsētas, bijām kļuvuši ļoti nikni pret iebrucējiem ilgajos aplenkuma mēnešos un līdz galam nokaituši svētajās atriebības alkās.

«Kad tad?» jautāja kareivji, komandieri un politiskie darbinieki,

neizteikdami vārdu «uzbrukums», tāpēc ka jau tāpat bija skaidrs, par ko ir runa. Uz to varēja atbildēt ar vienu vienīgu vārdu: «Drīz.» Uzbrukuma dienu un plānu turēja visstingrākajā slepenībā. Taču to, ka uzbrukums tiek gatavots, noslēpt nebija iespējams un arī nevajadzēja slēpt.

Spēcīgam triecienam izveidojās vislabvēlīgākā situācija. Visās frontēs iniciatīva pārgāja Sarkanās Armijas rokās. Fašistiskā pavēlniecība uz visiem laikiem zaudēja priekšrocības, ko bija radījis uzbrukuma pēkšņums un pārākums kara tehnikas ziņā. 1943. gadā varonīgā aizmugure piegādāja frontei 24 tūkstošus tanku un pašgājēju lielgabalu, 35 tūkstošus lidmašīnu, 130 tūkstošus lielgabalu. Mums jau bija modernāki ieroči nekā ienaidniekam, un to bija vairāk. Rezultātā, četrdesmit trešā gada vasarā uzvarējusi vairākās lielās kaujās, mūsu armija frontes centrālajā daļā bija pavirzījusies uz rietumiem 300 kilometrus, bet pie mums dienvidos — 600 kilometrus.

Kādos apstākļos dzima ideja sākt uzbrukumu Novorosijskai?

Pēc Staļingradas kaujas Hitlers juta, ka var nokļūt vēl nopietnākā ielenkumā, un ar sevišķu spēku ieķērās dienvidu placdarmā. Viņš saprata: Tamaņas zaudēšana nenovēršami novedīs pie Krimas zaudēšanas un radīs draudus viņa karaspēkam Ukrainā. Lai noturētu Tamaņu, fašisti izveidoja spēcīgu aizsardzības līniju. Tā sniedzās no Melnās jūras līdz Azovas jūrai, tajā ietilpa divas joslas, kas bija aizsegtas ar mīnu laukiem, prettanku aizsprostiem, koku sagāzumiem, dzotiem un dotiem, ugunspunktiem ar bruņu kupoliem.

Mums līdzās cīnījās armija, kuras pavēlnieks bija A. Grečko. Viņš pirmais izjuta, cik nikni pretojas fašisti. Ieņemts viens pakalns — jāapstājas, ieņemts vēl viens — atkal jāapstājas. Atceros, Leselidze, Koloņins, es un pulkvedis Zarelua gulējām uz apmetņa. Bija atpūtas brīdis, mēs apspriedām toreizējo situāciju, un Leselidze teica:

— Vai zināt ko? Atslēga Tamaņas un Krimas ieņemšanai meklējama nevis šajos pakalnos, bet gan Novorosijskas ieņemšanā. Palūgsim Galveno mītni dot mums papildinājumu — 17 līdz 20 tūkstošus vīru. Sagatavosimies un sāksim uzbrukumu.

Tā mēs arī izdarījām. Leselidze piezvanīja uz Maskavu, Galvenā mītne atbalstīja mūsu iniciatīvu un iedeva mums Gladkova divīziju. Ar to arī sākās.

Novorosijska bija vāciešu galvenais pretošanās mezgls. Līdz ar stipriem nocietinājumiem gar frontes līniju viņi bija radījuši daudz atbalsta punktu arī pašā pilsētā. Lielie dzīvojamie nami, rūpnīcas, elevators un stacija bija pieblīvēti ar uguns līdzekļiem, veselus kvartālus šķērsoja satiksmes ejas, ielas bija aizsprostotas ar barikādēm. Sevišķi stipri nocietināta bija osta.

Vācu fašistiskā pavēlniecība domāja, ka labi pazīst padomju karaspēka taktiku. Lielajiem pretošanās mezgliem mēs frontāli

neuzbrukām, bet tos apgājām. Tātad, nocietinādami Novorosijsku, viņi tomēr negaidīja uzbrukumu šajā vietā. Un pievīlās. Mūsu taktikas īpatnība bija tās elastīgums. Viens no iemesliem, kas mūs pamudināja pārraut ienaidnieka aizsardzības līnijas tieši Novorosijskā, bija pēkšņuma faktors.

Tolaik 18. armija jau bija uzkrājusi lielu pieredzi desanta operācijās, un mēs uzskatījām, ka pilsētai triecienu var dot nevis no divām pusēm, kā bija domāts agrāk, bet gan no trim pusēm — no Cemesas līča labā un kreisā krasta, tas ir, no Mazās zemes un no cementa rūpnīcu puses, kā arī no jūras ar lielu desantu, kas pretiniekam būtu pilnīgi negaidīts. Sāds plāns tad arī tika pieņemts.

Gatavojām vēl vienu pārsteigumu. Liels desants, dabiski, jāizceļ ar lieliem kuģiem, tad nu tieši tos ļoti uzmanīgi izsekoja ienaidnieks. Bet mēs nolēmām izcelt karaspēka desantu ar maziem kuģiem. Bez tam gatavojāmies dot torpēdu triecienu krasta nocietinājumiem. Nekad agrāk torpēdas pret krastu nebija raidītas: tās ir paredzētas jūras kaujām un kuģu iznīcināšanai. Lai torpēdas darbotos, kā bija iecerēts, kuteru jūrniekiem nācās diezgan krietni papūlēties.

Pretinieka uzminēts plāns, kā zināms, jau iepriekš pa pusei ir lemts neveiksmei. Tāpēc par pirmo uzdevumu kļuva visstingrākās slepenības saglabāšana. Mēs aizliedzām jebkādu saraksti sakarā ar gaidāmo operāciju. Tās izstrādāšana tika iesaistīts līdz minimumam ierobežots cilvēku loks. Sākās rūpīga izlūkošana. Lai neatklātu savus nodomus, mēs to izdarījām plašā frontē. Tāpat tika veikts darbs pretinieka dezinformēšanai, vairāki prasmīgi īstenoti pasākumi to pārliecināja, ka atkal tiek gatavots desants Dienvidozereikas rajonā.

Operācijas nodrošināšanai ar partijas politisko darbu mēs piešķīrām tikpat lielu nozīmi, kā tās militārajai sagatavošanai. Nolēmām katrā ziņā panākt, lai uzbrukuma sākumā visās daļās būtu pilnvērtīgas partijas organizācijas. Pamatojoties uz to, norīkojām komunistus visatbildīgākajos uzbrukuma sektoros. īpaši izraudzījāmies cilvēkus desanta daļām. Tajās 60 līdz 70 procenti karavīru bija komunisti un komjaunieši.

Es domāju arī par to, kā vissaprātīgāk izvietot politdaļas darbiniekus: katrs no tiem uz visu operācijas laiku tika piesaistīts noteiktai karaspēka daļai. Vēlāk, sastapdams viņus divīzijās un pulkos, es redzēju, ka viņi karoja ar lielu entuziasmu, iedvešot savu kaujas garu arī citiem. Mēs pieaicinājām arī daudzus politiskos darbiniekus no rezerves, lai viņi kauju laikā varētu ātri aizstāt tos, kas būs izgājuši no ierindas. Partijas organizatoriem katram bija divi vietnieki, komjaunatnes organizatoriem — trīs. Tādējādi mēs panācām, ka visās apakšvienībās pastāvīgi bija partijas un komjaunatnes darba vadītāji.

Kā noskaidrojās pēc Novorosijskas atbrīvošanas, labi bija noderējusi mūsu izstrādātā «Instrukcija desantniekam». Tajā dažās

ievada rindkopās bija pastāstīts par Sarkanās Armijas panākumiem visās frontēs un par hitleriešu zvērībām, pateikts, ka pienācis arī mūsu laiks dot graujošu triecienu ienaidniekam, atmaksāt par visām viņa ļaundarībām. Tālāk sekoja praktiski padomi. īsi bija atgādināts, kā karavīram jārīkojas, iekāpjot kuģī, uz paša kuģa, izcelšanās laikā un kaujā. Mēs centāmies jau iepriekš iemācīt cilvēkiem, kas darāms neparedzētos apstākļos. Instrukciju izsniedzām katram desantniekam.

Instrukcijas ideju es biju aizguvis no pilsoņu kara laika Dienvidu frontes karavīriem. Par šo instrukciju tolaik ļoti interesējās V. I. Ļeņins, pasvītrodams sevišķi svarīgās vietas. Starp citu, vairākas tās tēzes, kurām sevišķu uzmanību pievērsa Vladimirs Iļjičs, mēs izmantojām visā partijas politiskajā darbā. Sniedzu piemēra pēc dažas rindas no instrukcijas:

«Biedri komunisti Tev jāiet kaujā pirmajam un jābeidz kauja pēdējam. Tu esi aicināts uz fronti audzināt sarkanarmiešu masas. Taču kuru katru brīdi tev jāprot ņemt rokās šauteni un ar savu priekšzīmi parādīt, ka komunists prot ne tikai cildeni dzīvot, bet arī godam mirt!»

Uzbrukuma gatavošanas dienas un naktis es atceros kā visspraigākā darba, vissmagākās slodzes laiku. Bet cik ļoti tās atšķīrās no Mazās zemes aplenkuma dienām un naktīm! Darbs nelikās grūts, slodze radīja prieku, katra jauna tikšanās ar cilvēkiem iedvesa spēkus. Desanta avangardā pieteicās iet atsevišķais flotes kājnieku bataljons, ko komandēja pirmā Mazās zemes desanta varoņi V. Botiļevs un viņa vietnieks politiskajā darbā N. Staršinovs. Šim bataljonam tad arī tika pasniegts karogs, kas bija jāpaceļ virs pirmā ienaidniekam atņemtā augstā Novorosijskas nama. Kā lielu pagodinājumu karogu saņēma otrās pakāpes staršina jaunais komunists Vladimirs Smorževskis. Uzticības aizkustināts, drosmīgais izlūks, pirmā desanta kauju varonis deva biedriem zvērestu: «Flotes godu neaptraipīšu!»

Beidzot armijas pavēlnieks K. Leselidze sapulcināja komandierus, kam bija jāved karaspēks triecienā, un paziņoja laiku «C» — uzbrukuma sākuma stundu un minūti naktī no 9. uz 10. septembri. Tika galīgi precizēts katra uzdevums. Pēc tam pusi dienas pirms operācijas sākuma Ziemeļkaukāza frontes pavēlnieks I. Petrovs sasauca paplašinātu armijas un flotes komandējošā sastāva sanāksmi, kurā katrs ziņoja par gatavību.

Visās strēlnieku daļās, desanta vienībās un uz kuģiem stundu pirms uzbrukuma tika sarīkoti mītiņi. Ļoti daudz kas bija jāpasaka cilvēkiem, bet runāt pirms tam mēs nevarējām. Tātad bija jāizraugās visvajadzīgākie vārdi. Es biju daudzos mītiņos. Pārliecinājos, ka uzbrukuma pavēli karavīri uzņēmuši ar milzīgu gandarījumu, es pat teiktu — ar prieku.

Bija pienācis laiks, ko mēs visi gaidījām 255 dienas un naktis. Pavēlnieka novērošanas punkts bija iekārtots Markothas kalnu grēdā.

No šejienes kā uz delnas redzams Cemesas līcis, redzama osta un prāva pilsētas daļa.

Nakts. Līdz operācijas sākumam vēl ir laika diezgan, taču šeit jau sapulcējušies daudz cilvēku. Armijas pavēlnieks, štāba priekšnieks ģenerālis N. Pavlovskis ar štāba virsnieku grupu, artilērijas pavēlnieks ģenerālis G. Kariofilli ar saviem palīgiem, citu ieroču šķiru pavēlnieki. Sasprindzināts klusums, ko brīžiem pārtrauc telefona zvans. Izlūki ziņoja: pretinieka pusē nekāda rosība nav vērojama. Laiku pa laikam norībēja atsevišķs lielgabala bukšķis, kaut kur eksplodēja nomaldījies šāviņš — un atkal klusums. Visi nezin kāpēc runāja klusu, gandrīz vai čukstus. Virsnieki un ģenerāļi laiku pa laikam ielūkojās pulksteņos.

Pienācis laiks «C» — 2.44. Es zināju, ka šajā mirklī saks runāt 800 lielgabali un 227 «katjušas», pacelsies gaisā pusotra simta bumbvedēju. Protams, varēju iedomāties trieciena spēku. Taču tas, ko dzirdēju, mani pārsteidza. Likās, ka brūk kopā visa zeme.

Artilērijas sagatavošanas uguns ilga piecpadsmit minūtes. Šajā laikā tika raidīti 35 tūkstoši šāviņu uz iepriekš fiksētiem mērķiem. Triecienā devās flotes kājnieki un strēlnieku daļas no Mazās zemes — ne velti mēs tik ilgu laiku bijām noturējuši šo vērtīgo krasta joslas gabaliņu. No otras puses sākās uzbrukums cementa rūpnīcu rajonā, tur, kā mēs jau bijām paredzējuši, devas jūras desants.

Ugunsgrēki, kas bija izcēlušies pilsētā, ar savu blāzmu apspīdēja Cemesas līci. Es paskatījos gaisā — uz Gelendžikas pusi, taču tikai ostas tuvumā ieraudzīju pirmo triecienkuteru grupu, kas brauca lielā ātrumā un iznīcināja aizsprostus. Tas notika sešas minūtes pēc artilērijas sagatavošanas uguns atklāšanas. Parādījās norunāta zīme — «ceļš brīvs». Pēc dažām minūtēm milzīgā ātrumā līcī ielauzās kuteri, kas izšāva smagās torpēdas pret rietumu un austrumu moliem. Tas bija pārsteidzošs trieciens, kas iznīcināja krasta nocietinājumus. Piekrasti pildīja dūmi un cementa putekļi. Tas maskēja desantkuterus no pretinieka, un tieši pēc piecpadsmit minūtēm, tas ir, artilērijas sagatavošanas uguns beigu brīdī, Botiļeva bataljons jau cīnījās piestātnē. Pusstundas laikā, zem niknas pretinieka uguns, krastā izkāpa 800 cilvēku, kas bija apbruņoti ar balsta ložmetējiem, mīnmetējiem un prettanku šautenēm.

Cemesas līcī viss šķita juceklī. No dažādam pusēm traucās kuteri, pagriezienos saceļot lielus viļņus. Šķita, ka tie tūlīt sadursies. Taču vis sbija pakļauts precīzam aprēķinam. Tūlīt aiz torpedkuteriem brauca lielgaballaivas, sardzes kuteri un seineri — katrs kuģis pa savu maršrutu. Tie citi pēc cita uzbruka Ļesnajas, Elevatornajas, Ņeftenaļivnajas un Importnajas piestātnēm. Sprādzienu un ugunsgrēku liesmas labi apgaismoja līci ostas rajona. Ūdens tajā vārda pilnā nozīmē vārījās.

Gandrīz vienlaikus ar Botiļeva bataljonu, kas ieņēma Ļesnajas

piestātni, Cementnajas piestātnei uzbruka 1339. strēlnieku pulks, ko komandēja S. Kadančiks. Kaut gan visam pulkam neizdevās izcelties malā, tie, kas bija nostiprinājušies krastā, vienotā triecienā uzbruka ienaidnieka nocietinājumiem. Līdz rītam viņu rokās jau bija spēcīgais atbalsta punkts — cementa rūpnīca «Proļetarij». Nākamajā naktī viņiem pievienojās pārējās pulka apakšvienības.

Novērošanas punktā nemitējās telefona zvani. Ar visām vienībām tika uzturēti droši sakari. Ar diženu mieru un stingrību kauju vadīja talantīgais armijas komandieris. Kaujas gaitā viņš operatīvi pārgrupēja daļas, ievadīja cīņā rezerves, pārvietoja pastiprinājumus uz turieni, kur radās briesmas.

Ienaidnieks, kas pirmajās minūtēs bija pārsteigts, pamazām attapās. Ar uguni atbildēja katra māja, katrs kvartāls. Konstatējuši mūsu ieņemtā placdarma robežas, hitlerieši pret to atklāja artilērijas uguni. Taču arī mūsu artilērija atbalstīja uzbrukošās daļas. Mūsu lidotāji savu darbību plānoja tādējādi, lai bez pārtraukuma bombardētu pretinieka ieņemto teritoriju. Debesīs visu laiku bija triecienlidmašīnas — dienā tās izdarīja sešus līdz septiņus lidojumus.

Otrā naktī elektrostacijas rajonā izcēlās malā 1337. pulks. Kopā ar to bija arī pulkvedis V. Vruckis, 318. strēlnieku divīzijas komandieris. Taču sakari ar viņu pārtrūka. Pēc pavēlnieka sejas es redzēju, cik viņš ir satraukts. Nevis rota, nevis bataljons, bet gandrīz vesela divīzija, kas turklāt tika raidīta galvenā trieciena virzienā, nedeva par sevi nekādas ziņas.

Leselidze pavēlēja sūtīt atbildīgu virsnieku uz elektrostacijas rajonu, atrast Vrucki, noskaidrot stāvokli un nekavējoties ziņot. Es padomāju un ieteicu pavēlniekam uzticēt šo uzdevumu manam vietniekam Pahomovam. Pavēlnieks viņu labi pazina un ātri piekrita, taču pavēlēja operatīvas nodaļas priekšniekam no šīs nodaļas sūtīt kopā ar viņu kapteini Pušicki.

— Ņemiet manu «vilīti», — viņš piebilda.

Viņiem bija jāiekļūst pilsētā pāri priekšējai līnijai, pārvarot stipri apšaudītu joslu, jaatrod Vruckis, ar pieredzējušu aci viss jānovērtē, jāiezīmē kartē un pēc iespējas drīzāk jāatgriežas. Par laimi, abi atgriezās neskarti, kaut gan pavēlnieka mašīna, ko viņi bija atstājuši rūpnīcas «Oktjabrj» rajonā, bija sabombardēta. Pārvarējuši daudzus šķēršļus, lavīdamies pa ūdens noteku gar pašu krastmalu, viņi bija nonākuši kaut kādā laukumā, kam tieši pretim bijusi elektrostacija, bet pa labi — gara ēka, no kuras fašisti nepārtraukti šāvuši. Līdz elektrostacijai palikuši kadi septiņdesmit metri, taču ceļš uz to gājis vai nu tikai pari klajam laukumam, vai arī gar ēku, aiz ogļu kaudzēm. Lēmumu pieņēmuši ātri. Pušickis virzīsies līšus, slēpdamies aiz ogļukaudzēm, bet Pahomovs trakā ātrumā pārskries pāri bīstamajam posmam. Kā viņš pēc tam nopietni apgalvoja, viņu nebūtu panācis

pasaules labākais sprinteris. Par spīti briesmām, viņi tādā pašā veidā atgriezušies atpakaļ, turklāt nevis ar vienu karti, bet ar divām kartēm un ziņojumiem, lai būtu garantēts, ka armijas Kara padomei tiks nogādātas ziņas par stāvokli. Viņi atnesa arī bēdīgu vēsti: pulkvedis Vruckis smagi kontuzēts, zaudējis aci un ievainots rokā. Tūlīt tika gādāts par palīdzības sniegšanu divīzijas daļām, kas lēni, bet neatlaidīgi virzījās uz priekšu. Pildīt divīzijas komandiera pienākumus pagaidām uzdeva štāba priekšniekam.

Ielās risinājās kaujas. Cits pēc cita pienāca ziņojumi: ieņemta stacija, un tur pacelts flotes karogs; ieņemta «Pelēkā savrupmāja»; iegūts «Sarkanais nams»; mūsējie ielauzušies skolā; atbrīvots 103. kvartāls... Un katru no tiem pavadīja rūgtas vēstis: kritis 318. divīzijas politdaļas priekšnieks apakšpulkvedis A. Tihostups... kritis armijas politdaļas instruktors majors P. Isajevs... kritis armijas politdaļas inspektors majors A. Cedriks... īsi pirms tam krita M. Vidovs, vēlāk pie Anapas gāja bojā 83. flotes brigādes politdaļas priekšnieks K. Lukins.

Atceros, mēs kopā ar viņu iegājām kādā no rumāņu blindāžām, kas bija izbūvētas smilšainajā krastā. Bija ļoti karsts, un Leselidze, es, Zarelua un Lukins gribējām kaut mazliet patverties ēnā. Taču blindāžā bija dzirdama kaut kāda čirkstoņa, nepārtraukta tikšķēšana, pavisam klusa. Es teicu:

— Tas, liekas, ir pulksteņa mehānisms. Droši vien paslēpuši bumbu. Iesim no šejienes laukā!

Un mēs izgājām arā, pagājām tālāk no blindāžas, izklājām apmetņus un atgūlāmies. Arī Lukins atgūlās, pavisam tuvu mums. Kaukdamas krita atsevišķas bumbas, visā krastmalā bija izveidojušies nelieli smilšu barhani. Kad eksploziju dārdoņa beidzās, mēs piecēlāmies kājās. Es pasaucu biedru:

— Lukin! Lukin!

Klusums. Piegājuši klat, redzējām, ka viņš ir miris. Nevienas skrambas, nekā. Viņu bija nogalinājis sprādziena vilnis.

«Nav tiesa, ne, nav miris draugs.
Vien nav vairs tā tev cieši blakus.
Tam kļuvis lieks tavs ūdens trauks,
Un neies viņš vairs tavu taku...»

Labi ir pateicis dzejnieks. Ar prātu es visu sapratu: notiek kauja, un upuri ir nenovēršami. Taču sirds nepaklausīja, tā sažņaudzās neciešamās sāpēs. Es pats esmu rakstījis vēstules atraitnēm, mana zemes sauja ir biedru kapos, mans automāts ir rībējis sēru salūta zalvē. Uzticīgie partijas dēli, tās vārdā viņi sauca kareivjus cīņā uz dzīvību un nāvi. Aicināja Dzimtenes vārdā netaupīt savu dzīvību. Un kaujā viņi pirmie darīja to, uz ko aicināja citus, aizraudami sev līdzi

kareivjus. Viņi līdz galam izpildīja Ļeņina norādījumu — ar savu priekšzīmi pierādīja, ka komunists prot ne tikai cildeni dzīvot, bet arī godam mirt.

7

Sešas dienas un sešas naktis Novorosijskā ilga kaujas. Nenosaukšu karaspēka daļas un vienības, neminēšu skaitļus — uzbrukums plaši atspoguļots kara vēstures literatūrā. Svarīgi atzīmēt ko citu: kareivju uzbrukuma trauksme, viņu svētais kaujas niknums bija tik lieli, ka nekas vairs nespēja viņus apturēt. Ik dienas un pat ik stundas mūsu acu priekšā tika veikti kaujas varoņdarbi. Kaut par vienu no tiem man jāpastāsta.

Trīs reizes flotes kājnieku rota bez panākumiem uzbruka fašistu nocietinājumiem. Rotas komandieris Ivanovs nolēma pārrāvumam izveidot brīvprātīgo trieciengrupu. Tajā ietilpa vienpadsmit cilvēku ar rotas partorgu Valliuļinu un vēl četriem komunistiem priekšgalā. Spējā triecienā viņi pārrāva ienaidnieka aizsardzību, un viņiem sekoja kareivji. Taču ielas galā viņus apturēja flanga uguns. Tad Valliuļins sacīja staršinam Djačenko: «Kad ložmetējs apklusīs, cel cilvēkus triecienam.» Pats viņš rāpus devās uz priekšu. Pie pagraba loga, no kura šāva ložmetējs, viņu trāpīja lodes. Noplūdis asinīm, viņš gāzās logam virsū. Aizsardzības līnija bija ieņemta.

Salahutdinu Valliuļinu es labi pazinu kopš Mazās zemes kaujām, viņš bija viens no labākajiem partorgiem. Parakstīdams viņam apbalvojuma lapu, domāju par šādu varoņdarbu būtību. Nav šaubu, cilvēks zināja, ka viņš iet drošā nāvē. Taču diezin vai viņš tobrīd domāja: «Tūliņ izdarīšu varoņdarbu.» Nē, tā nebija varoņpoza, bet mazrunīga, neuzkrītoša, es pat teiktu, necila varonība, kādu, spriežot pēc romāna «Karš un miers», sevišķi augstu vērtēja Ļ. Tolstojs. Varoņdarbs tas bija šā vārda tolstojiskajā izpratnē: cilvēks dara to, kas viņam jādara, lai tur vai kas.

Protams, cilvēki baidās no nāves, tas ir dabiski. Taču kritiskā brīdī lēmums radās it kā pats no sevis, visas iepriekšējās dzīves sagatavots. Tātad ir tāda robežlīnija, tāds mirklis, kad karavīram patriotam apziņa, ka jāpilda pienākums pret Dzimteni, nomāc gan bailes, gan sāpes, gan domas par nāvi. Tātad varoņdarbs nav kaut kas neapzināts, impulsīvs, bet to diktē pārliecība, ka taisnīgs un dižens ir mērķis, par kuru cilvēks apzināti ziedo savu dzīvību.

«Pārliecība, ka karš ir taisnīgs,» pilsoņu kara gados rakstīja V. I. Ļeņins, «apziņa, ka nepieciešams ziedot savu dzīvību savu brāļu labā, palielina zaldātu morālo spēku un liek viņiem izturēt nedzirdētas

grūtības... Tas izskaidrojams tā, ka ikviens strādnieks un zemnieks, kas iesaukts armijā, zina, par ko viņš iet, un apzinīgi lej savas asinis, lai uzvarētu taisnība un sociālisms.»

Šie lieliskie Ļeņina vārdi dziļi un skaidri parāda, kādi avoti ir mūsu tautas tikumiskajiem spēkiem, kādi avoti bija nemirstīgajam varoņdarbam, ko mūsu tauta veica Lielā Tēvijas kara gados, lai uzvarētu taisnīgums un sociālisms.

16. septembrī Maskava salutēja varonīgajam Ziemeļkaukāza frontes un Melnās jūras flotes karaspēkam. Lielā konfrontācija bija beigusies. Klajajā zemes gabalā, kur atradās mazais ciemats Staņička, mūsu karavīri bija izturējuši septiņu mēnešu aplenkumu un uzvarējuši. Hitlerieši turējās lielā pilsētā, kas bija pārvērsta nepieejamā cietoksnī, bet mēs viņus iztriecām sešās dienās. Dzimtene augstu novērtēja pilsētas atbrīvotāju nepieredzēto varonību un drosmi. Deviņpadsmit vienībām un daļām tika piešķirts godpilnais nosaukums — tās tika nosauktas Novorosijskas vārdā. Tūkstošiem kareivju un virsnieku tika apbalvoti ar Padomju Savienības ordeņiem un medaļām. Desmitiem karavīru par izciliem varoņdarbiem ieguva cildeno Padomju Savienības Varoņa nosaukumu.

Novorosijskas desants, kurā piedalījās visas ieroču šķiras, bija viens no lielākajiem desantiem Lielajā Tēvijas karā.

Kauja par Novorosijsku iegājusi pagājušā kara vēsturē kā viens no piemēriem, kas apliecina padomju cilvēku nelokāmo apņēmību uzvarēt, viņu varonību un bezbailību kaujas laukā, viņu bezgalīgo uzticību Ļeņina partijai un sociālistiskajai tēvzemei.

Augstākās Virspavēlniecības pavēli es klausījos pussagrautā ēkā, kurā atradās partijas pilsētas komiteja. Pilsētas iedzīvotāju mītiņu mēs nerīkojam : iedzīvotāju nebija. Pēc tam gājām pa ielām. Arī ielu nebija. Tikai drupas. Visa pilsēta — vienas krāsmatas. Kādā pagrabā atradām večiņu ar kaķi, vairāk neviena. Atceros, tur vēl bija elevators, blakus jūrnieku klubs. Vēl nesen fašisti bija sagūstījuši mūsējos, sadzinuši šajā vietā, aplējusi ar petroleju un sadedzinājuši. Baismīgs skats.

Strādāja sapieri, padarīdami nekaitīgus un aizvezdami tūkstošiem mīnu, fugasu, nesprāgušu bumbu un šāviņu. Plēsa nost uzrakstus: «Katrs iedzīvotājs, ko atradīs pilsētā, tiks uz vietas nošauts». Fašisti baidījās mūsu cilvēku... Pie jūrnieku kluba bija kartupeļu lauks, tur es izgāju uz priekšu. Koloņins man saka:

— Kur tu lien?

— Tu esi Kara padomes loceklis, — atbildēju, — bet es politdaļas priekšnieks. Man jābūt divus soļus priekšā.

Pēc Novorosijskas atbrīvošanas gribējās kaut nedaudz atvilkt elpu, bet apstāties mēs nedrīkstējām ne stundu. Sekmīgais trieciens pavēra iespēju izvērst uzbrukumu visā placdarmā. Mūsu karaspēka trenkti,

vācieši vārda pilnā nozīmē bēga, mēs ieņēmām tā saucamos Velna vārtus, un pavērās ceļš uz Anapu. Hitleriešu pavēlniecība bija spiesta operāciju «Krimhilde» (plānveidīgu karaspēka atvilkšanu no Tamaņas pussalas) aizstāt ar «Brunhildi» (steidzamu evakuāciju). Taču arī šī mītiskā dāma viņiem nepalīdzēja.

Rītausmā mēs traucāmies pa ceļu, un mums paziņoja, ka priekšā mūsu aviācija uzbrūk vācu daļām. Mašīnā brauca Koloņins, Zarelua, es un adjutants Kravčuks. Acīmredzot jau bija izveidojusies nojauta, kas rodas cilvēkos uguns joslā, un es uzsaucu:

— Puiši, mūs tūlīt bombardēs, gulties!

Mēs izlēcām no mašīnas, nogūlāmies pie ceļa un tomēr tik tikko nekļuvām par savas aviācijas upuriem. Taču lidotājus, šķiet, te vainot nevar. Tāda bija uzbrukuma trauksme, tā mēs visi toreiz rāvāmies uz priekšu.

1943. gada 21. septembrī mūsu armijas tanku un kājnieku vienības varenā triecienā atbrīvoja Anapas pilsētu un ostu — galveno ienaidnieka pretestības mezglu ceļā uz Krimu. Uzbrukums bija tik spējš, ka okupanti pameta visu savu mantību, visu salaupīto un pat izbraukšanai jūrā sagatavotos 16 kuģus ar naftu.

Mūsu karaspēka uzbrukuma trauksme pieauga ar katru dienu. Entuziasms savienojumā ar kaujās iegūto pieredzi bija liels, nepārvarams spēks. Tomēr nepavisam nevar teikt, ka panākumi nāca viegli. Mums pretojās niknas, spēcīgas, labi apbruņotas hitleriešu daļas. Lai iegūtu laiku, tās rūpīgi nostiprināja savas pēdējās aizsardzības pozīcijas ceļā uz Krimu, ar iznīcībai nolemto niknumu turējās pie katras apdzīvotās vietas, pie katras augstienes. Un tikai Ziemeļkaukāza frontes armiju, Melnās jūras flotes un Azovas jūras flotiles kuģu, flotes kājnieku un aviācijas nemitīgā spiediena rezultātā 1943. gada 9. oktobrī Tamaņas pussala bija galīgi atbrīvota.

Kerčas jūras šauruma krastā mums pavērās satriecoša hitleriešu zvērību aina. Kopā ar komandieru grupu es vēroju binoklī tik tikko saredzamos pretinieka transportkuģus, kas attālinājās. Mēs labi redzējām, kā viņu ceļu šķērsoja mūsu bumbvedēji un iznīcinātāji. Bet, sasniegušas mērķi, lidmašīnas pagriezās un lidoja projām. Mēs neko nevarējām saprast. Pēc tam piloti ziņoja: kuģu klāji bijuši pārpildīti ar bērniem un sievietēm. Lidotāji nevarēja mest bumbas: ar ieročiem uz klāja sadzītie cilvēki bija aizsegs fašistiem, kas atradās tilpnēs.

Priekšā bija Krima. Karaspēkam nolasīja Ziemeļkaukāza frontes pavēlnieka 1943. gada 9. oktobra pavēli Nr.51.

«Lielisks un slavens ir 18. armijas karaspēka kauju ceļš,» tajā bija teikts. «Ar varonīgajām kaujām Mazajā zemē, Mishako un kalnos pie Novorosijskas, ar drosmīgo triecienuzbrukumu Novorosijskas pilsētai un ostai iezīmēts 18. armijas slavas ceļš. 18. armijas karaspēks, ieņemdams Anapu un Tamaņu, pirmais izpildījis kaujas uzdevumu

ienaidnieka sagraušanā Tamaņā.»

Naktī uz 1943. gada 1. novembri Kerčas jūras šaurumā iebrauca desanta kuģi ar 318. tagadējās Novorosijskas strēlnieku divīzijas karavīriem. Spēcīgā vētrā, pārvarējuši jūrā 30 kilometrus platu mīnu joslu, ko nepārtraukti apšaudīja artilērija, viņi sekmīgi izcēlās Krimas krastā zvejnieku ciemata Eltigenas rajonā Kerčas tuvumā.

Pirms izcelšanās Galvenās mītnes pārstāvis maršals S. Timošenko teica, ka 318. divīzijas desanta panākumi ir Krimas atbrīvošanas ķīla. Kā zināms, viņa vārdi attaisnojās pilnīgi.

Tas patiesībā arī ir viss, kas man saistās ar jēdzienu «Mazā zeme». Viena Lielā Tēvijas kara lappuse. Tikai viena, taču neaizmirstama lappuse.

Pēc Augstākā Virspavēlnieka pavēles mēs iekravājāmies ešelonos, lai dotos 3. Ukrainas frontes rīcībā. Pēc kaujām Mazajā zemē, pēc triecienuzbrukuma Novorosijskai tā mums likās gandrīz vai atpūta. Taču dzīve karā ir mainīga, liktenis mums bija lēmis pavisam ko citu.

1943. gada 6. novembrī, atbrīvojis Kijevu, mūsu karaspēks desmit dienās pavirzījās 150 kilometrus uz rietumiem, iztrieca pretinieku no daudzām apdzīvotajām vietām, to skaitā no Žitomiras un Fastovas. Tika pārgrieztas svarīgas komunikācijas, kas savienoja armiju grupas «Centrs» un «Dienvidi». Briesmas, ko šāda situācija radīja hitleriešu karaspēkam, bija acīm redzamas. Vācu fašistiskā pavēlniecība, pārsviedusi svaigus spēkus no Francijas, koncentrēja uz dienvidiem no Žitomiras un Fastovas pusotra desmita tanku, motorizēto un kājnieku divīziju. Acīm redzams kļuva arī hitleriešu plāns — dot triecienu no dienvidrietumiem, likvidēt mūsu placdarmu Dņepras labajā krastā un atkal ieņemt Kijevu. Fašistiem izdevās izdarīt pārrāvumu un otro reizi ieņemt Žitomiru.

Likvidēt šo pārrāvumu, apturēt pretinieku tad nu tika uzdots mūsu 18. armijai, Katukova tanku armijai un citām vienībām. Ceļā mēs pagriezāmies Uz 1. Ukrainas fronti, kuras pavēlnieks bija ģenerālis N. Vatutins. Ienaidnieks tolaik jau atradās Žitomiras šosejas 74. kilometrā, ceļā uz Ukrainas galvaspilsētu .

Ešelons, kurā bija Kara padome, armijas štābs un politdaļa, devās ceļā pirmais. Tam sekoja ešeloni ar armijas vienībām un daļām. Braucām ātri, apstājoties tikai tādēļ, lai nomainītu lokomotīves. Naktī pabraucām garām Baglejas stacijai — tā ir tikai sešus kilometrus no Dņeprodzeržinskas. Apstājāmies citā stacijā, arī pavisam tuvu. Tā nu es biju atgriezies dzimtajās vietās.

Izkāpu no vagona, bija vējains un auksts, apkārt pilnīga tumsa. Es saspringti raudzījos tumsā, man likās, ka sajūtu dūmus no mīļotās «Dzeržinkas» — rūpnīcas, kur strādāja tēvs, kur arī es sāku darba gaitas, biju kurinātājs, bet pēc tam inženieris tvaika spēka cehā. Mani vilktin vilka turp, tik ļoti gribējās tur iegriezties kaut vai uz dienu, uz

stundu, uz dažām minūtēm. Iepriekšējā dienā saņēmu vēstuli no mātes, viņa jau bija atgriezusies no evakuācijas. No vēstules bija jūtams, ka viņai daudz ko nācies pārdzīvot.

Taču lokomotīve īsi nosvilpās, vajadzēja lēkt vagonā, un mājās es nokļuvu, savus tuviniekus satiku daudz vēlāk, jau pēc kara...

8

Mūsu ešelonu izkrāva Gostomeļas stacijā. Štābs izvietojās Kolonščinas ciemā. Tur man iznāca uzturēties reti, visu laiku braukāju uz tuvākajām stacijām, palīdzēju ātrāk organizēt karaspēka un vispirms artilērijas izkraušanu, lai to dislocētu meža joslās gar Žitomiras—Kijevas šoseju.

Aptuveni vienos naktī no 11. uz 12. decembri man piezvanīja armijas štāba operatīvās nodaļas priekšnieka vietnieks apakšpulkvedis N. Soloveikins: ienaidnieks izlauzies Staviščes ciema rajonā. Tas bija tikai dažus kilometrus no mums.

Sazinājos ar Leselidzi un Koloņinu. Pavēlnieks jau bija sacēlis kājās strēlnieku pulku, uz šo vietu jau devās tanki, taču pārrāvuma rajonā tie ieradīsies ne ātrāk kā pēc stundas. Mēs nolēmām līdz to pienākšanai sūtīt uz turieni gandrīz visus štāba virsniekus. Šis ārkārtējais pasākums tika veikts tāpēc, ka nekādos apstākļos nedrīkstēja ļaut ienaidniekam pārgriezt Kijevas šoseju un nostiprināties tās abās pusēs.

Kad bija piezvanījis Soloveikins, es tūlīt pavēlēju pēc trauksmes signāla sapulcināt politdaļas virsniekus. Ar pavēlnieku runāju tikai kādas trīs minūtes un, nolicis klausuli, ar gandarījumu ieraudzīju: apmēram trīsdesmit cilvēku ar automātiem un granātām jau bija pilnīgā gatavībā. Izlēmām, kur katrs brauks.

Es ņēmu sev līdzi adjutantu I. Kravčuku un vienu automātistu. Aizgādīgais šoferis paguvis ielikt mašīnā kādas trīsdesmit granātas. Visā ielā rūca iedarbinātās mašīnas. Devāmies uz tuvākā pulka komandpunktu. Saņēmuši nepieciešamās ziņas, steidzāmies tālāk. Pusotra kilometra no priekšējās līnijas stiprās mīnmetēju uguns dēļ bijām spiesti mašīnu atstāt. Atri gājām uz šāvienu trokšņa pusi un drīz vien atduramies pret tranšeju. Vaidēja ievainotie, jauniņš leitnants kaut ko kliedza. Piekļāvušies brustvēram, kādi divi desmiti automātistu nepārtraukti šāva. īsām kārtām skaldīja balsta ložmetējs. No tumsas atskanēja izbiedēta balss:

— Jāatiet!

— Paliec klusu, gļēvuli! — kliedza leitnants.

Tajā brīdī es nezināju, kāda situācija te izveidojusies. Nezināju, ka

šī otrā tranšeju līnija pēc fašistu uzbrukuma kļuvusi par pirmo līniju. Nezināju, ka ienaidnieks nolēmis nedot mums iespēju nocietināties un jau atkal uzbruka. To es sapratu, kad ieraudzīju, kā kājnieku retajā ugunī ar pārskrējieniem nāca virsū fašisti, tarkšķinādami ar automātiem un noguldamies, kad sāka šaut mūsu ložmetējs.

Nomierinājis leitnantu, liku paziņot pa ķēdi, ka jānoturas vārda tiešā nozīmē minūtes: ar mašīnām uz šejieni izsūtīts kājnieku pulks, pilnā ātrumā nāk tanki. Pie kareivjiem steidzās iepriecinātais leitnants, uz otru pusi ar to pašu vēsti devās Kravčuks. Atceros, kā viņš atkal un atkal atkārtoja:

— Tas ir komisārs, politdaļas priekšnieks!

Mūsu armijā jau sen vairs nepastāvēja komisāru institūts, karaspēkā jau sen nebija dzirdams arī pats vārds komisārs, taču Kravčukam tobrīd tas likās pats piemērotākais.

Kara laikā es ne vienu reizi vien redzēju ienaidnieku tik tuvu, taču šī nakts kauja ir sevišķi iespiedusies atmiņā. Raķešu gaismā hitlerieši, slēpdamies apvidus krokās, rāvieniem pārskrēja no pauguriņa uz pauguriņu. Viņi nāca mums aizvien tuvāk un tuvāk, galvenokārt viņus atturēja mūsu ložmetējs. Kad notika jauns pārskrējiens, tas atkal sāka šaut un pēkšņi apklusa. Nu šāva tikai retā kareivju ķēde. Vācieši vairs nenogūlās — uzmundrinādami sevi ar kliedzieniem un nepārtrauktu uguni, viņi visā augumā skrēja uz tranšeju. Bet mūsu ložmetējs klusēja. Kāds kareivis aizvilka sāņus kritušo ložmetējnieku. Nezaudēdams dārgās sekundes, es metos pie ložmetēja.

Tajā brīdī visa pasaule man saruka līdz šaurajai zemes strēlei, pa kuru skrēja fašisti. Neatceros, cik ilgi viss vilkās. Visu būtni bija pārņēmusi tikai viena doma: apturēt! Liekas, es nedzirdēju kaujas dārdus , nedzirdēju komandas, kas atskanēja līdzās Tikai kādā brīdī ievēroju, ka krīt arī tie ienaidnieki, uz kuriem es netēmēju: šāva kareivji, kas bija atsteigušies mums palīgā. Atceros, viens no tiem ar roku pieskārās manai rokai:

— Atdodiet vietu ložmetējniekam, biedri pulkvedi!

Es paraudzījos apkārt: visa tranšeja bija pilna kareivju. Viņi ieņēma pozīcijas — ierasti, raiti, lietišķi. Un tik mīļi, tik tuvi man likās šie nepazīstamie cilvēki! Protams, mēs apturējām hitleriešus, un drīz vien, gāzdamies tiem virsū kā varena lavīna, padomju karaspēks atbrīvoja Žitomiru un turpināja uzbrukumu. Par kareivju brālību, par kaujas draudzību, kas valdīja mūsu armijā, par to, kādi savu daļu patrioti bija cīnītāji, gribas pastāstīt īpaši.

Katra liela vai maza kauja, lai kur tā notiktu, nozīmē uguni, asinis un nāvi. Tomēr, kad domāju par kaujām dažādos rajonos no Dņepropetrovskas apgabala līdz Prāgai, neviļus ataust atmiņā ainas, kas krasi atšķiras cita no citas. Barvenkovas—Lozovskas operācija —

un acu priekšā pavīd cilvēki, kas grimst sniegā, stingst ledainā vējā. Kaujas Mazajā zemē — sprādzienos murdošais Cemesas līča ūdens, kurā no vienas puses uz otru pārsviež ar karaspēku pilnos kuģīšus. Bet Suhumi šoseja līdz pašai piekrastei — vieni vienīgi putekļi. Tie turējās gaisā, pārklāja mājas, lielgabalus un mašīnas, biezā kārtā krājās uz augiem, liekdami lejup zarus. Gar zābaku stulmiem tie ielīda līdz pašām pēdām, caur apģērbu nokļuva līdz kailai miesai. Mēs tos norijām kopā ar ūdeni un ēdienu un pat tieši naturālā veidā.

Pa šādu putekļainu, saules sakaitētu ceļu, šāviņiem kaucot, es braucu uz kādu divīziju, kas gatavojās kaujai. Mašīna iekļuva sastrēgumā, es izkāpu pameklēt apbraucamo ceļu un ieraudzīju, ka ceļmalā skaļi strīdas seržants un kareivis. Noskaidrojās interesants gadījums.

Kareivis atgriezās no hospitāļa ar norīkojumu uz rezerves daļu. Ceļā viņš bija tīši atpalicis no grupas, aizbēdzis. Meklēt sūtītais seržants viņu panāca citā daļā, kurā viņš bija dienējis pirms ievainošanas. Rotas komandieris noskaidroja konfliktu un teica savam bijušajam kareivim: neko nevar darīt, ej līdzi seržantam. Un viņi aizgāja. Bet ceļā kareivis sadumpojās: neiešu, un viss, atgriezīšos savā daļā.

— Viņam ir pavēle uz mūsu pulku, — atbildēdams uz manu jautājumu, teica seržants. — Viņš neizpildīja pavēli, pārkāpa zvērestu. Viņu vajadzētu sodīt, bet viņš vēl tiepjas.

— Nē, neesmu pārkāpis, biedri komandieri, — lūdzoši ierunājās kareivis. — Es taču nebēgu uz aizmuguri, es uz savu daļu.

— Bet kur tā ir? — Pašā peklē, gaida friču uzbrukumu, bet tie, — viņš nedraudzīgi pamāja uz seržantu, — vēl tikai knosās.

Padomājiet par to. Cilvēks uz likumīga pamata var neiet kaujā. Vismaz viņš var neiet tūlīt, un vēl nav zināms, kad būs jāiet. Bet viņš laužas kaujā. Kādi secinājumi tad izriet no šā pirmajā mirklī šķietami atsevišķā fakta? Kareivis tic saviem komandieriem un politiskajiem vadītājiem, tic saviem biedriem, ar kuriem kopā viņam būs jādodas izlūkgājienā vai triecienā. Kāpēc gan citādi viņam būtu jātiecas uz savu daļu. Bez tam arī viņš pats kaujās ir turējies godam. Gļēvulis meklētu citu daļu, ietu uz turieni, kur nav viņa mazdūšības liecinieku. Arī nolaidīgs kareivis, ko biedri nemīl, nelauztos pie viņiem.

Bet varbūt tā ir sevišķa rota, kas pievelk cilvēkus? Nē. Visā padomju—vācu frontē no viena gala līdz otram, visos PSRS Bruņoto Spēku medicīniski sanitārajos bataljonos mēs dzirdējām: gribu uz savu daļu! Savu rotu, pulku, divīziju cilvēki uzskatīja par sevišķu, par pašu labāko, par savu šī vārda vispilnīgākajā nozīmē. Iznāk, ka visu mūsu armiju veidoja «sevišķas» daļas.

Nāk prātā cits, vēl izteiksmīgāks fakts. Tāpat notika uzbrukums, karaspēks iekravājās ešelonos, bet es nolēmu ielūkoties hospitālī.

Pirmajā palātā bija cilvēku 30, galvenokārt staigājošie. Es no viņiem atvadījos un teicu, ka mēs ejam tālāk sist fašistus, bet viņi lai drīzāk izveseļojas un cenšas mūs panākt. Visi ierunājās reizē: panākšot, katrā ziņā. Nākamajā palātā gulēja smagi ievainotie. Ārsts brīdināja, ka pirmais pa labi, leitnants, nav glābjams. Gāzes gangrēnu vairs nevarot apturēt. Es piegāju pie viņa. Skaisti, viļņaini, melni mati, melnas uzacis, zilas acis nāves elpā kaistošajā sejā. Pajautāju, vai viņam nav kādi lūgumi vai kādas vēlēšanās.

— Ir, biedri pulkvedi, ir. Pagādājiet, lai mani, ja nenomiršu, nosūta uz savu daļu.

Uzreiz es viņam neatbildēju. Savaldījis aizkustinājumu, teicu, ka noteikti pagādāšu, lai neraizējas. Pajautāju, kurā daļā viņš karojis, kā ievainots. Jau biju atvadījies, sāku iet, bet izdzirdēju:

— Tad iznāk, ka nepagādāsiet, biedri pulkvedi?

— Kā tad ne, noteikti...

— Jūs taču nepierakstījāt manu uzvārdu.

Un atkal es nevarēju viņam atbildēt uzreiz. Paglāba māsa.

— Bet es, lūk, pierakstu, — viņa parādīja papīra lapiņu. — Gan uzvārdu, gan dienesta pakāpi, gan daļas numuru. Redzat?

Es pastiepu roku pēc lapiņas, uz kuras izlasīju: «Ir laiks iet projām.» Ātri to paslēpdams planšetē, es palūkojos uz leitnantu. Viņš smaidīja. Kaklā iespiedās kamols. Kara laikā es ne vienu reizi vien dzirdēju šos vārdus: «Gribu uz savu daļu.» Taču nekad nespēšu aizmirst leitnantu ar viņa teikto tik nemilitāro vārdu «pagādājiet» un ietiepīgo kareivi uz Suhumi šosejas.

Kādi viņi ir gara varoņi! Kāda neuzkrītoša, bet neiznīcināma Dzimtenes mīlestība, kādas alkas nosargāt Dzimteni, it nemaz nedomājot par savu dzīvību! Var pat teikt, ka pārsteidza nevis pats kareivja lūgums, bet gan tas, kā viņš to izsacīja. Nevis dižodamies ar savu varonību, bet it kā taisnodamies, it kā lūgdams kaut ko tīri personisku, privātu, viņam vienam vajadzīgu.

Ko es varēju atbildēt kareivim putekļainā ceļa malā? Pēc visiem reglamentiem, pēc militārās disciplīnas likumiem viņš bija vainīgs. Nevar karā katrs pats sev izraudzīties dienesta vietu. Nevar aiziet «pēc paša vēlēšanās» un pāriet uz citu vietu. Ievērojot likumus, man bija viņš jāsūta dienēt tur, kur bija norīkots. Taču es vilcinājos.

— Ko ar jums lai dara? — jautāju kareivim, patiešām nezinādams, kā rīkoties.

— Nosūtiet uz manu daļu, biedri komandieri. Man taču jāiestājas partijā! Toreiz nepaguvu visu nokārtot, nokļuvu hospitālī, tagad pat lūgumu iesniedzu, taču atkal aizķēra nolādētais fricis. Bet pie viņiem, — kareivis atkal pamāja uz seržantu, — mani neviens pat nepazīst.

Šie vārdi izkliedēja manas pēdējās šaubas. Palūdzu adjutantu pierakstīt viņa uzvārdu un abu karaspēka daļu numurus. Kareivim

apsolīju: ne vēlāk kā rīt būs pavēle par viņa pārkomandēšanu. Bet tagad jāiet līdzi seržantam — nevienam nav tiesību pārkāpt pavēli. Pēc pavēles arī atgriezīsies pie savējiem. Kareivis nespēja noslēpt un nemaz necentās slēpt savu prieku. Saslējās, izstiepās un, braši pielicis roku pie cepures, jautāja:

— Atļaujat iet?

Atkal un atkal pārliecināmies, kāda taisnība bija V. I. Ļeņinam, kad viņš norādīja, cik milzīga nozīme ir sakariem ar masām, sakariem ar strādniekiem, zemniekiem un kareivjiem. Cik daudz nopietnu, vērienīgu secinājumu izdarīts pēc tikšanās un pārrunām ar kareivjiem apstāšanās vietās, atpūtā, kaujas pozīcijās. Tā bija arī pēc minētās tikšanās hospitālī un nejaušās sarunas ar kareivi uz Suhumi šosejas. Es, protams, izpildīju doto solījumu. Bet bez tam tika pieņemts lēmums: pēc izrakstīšanas no hospitāļiem cilvēkus, cik iespējams, sūtīt uz savām daļām.

1944. gada 11. februāris man bija sūra diena. Es nosūtīju uz Maskavu grūti slimo armijas komandieri. Mediķi teica: cerību nav daudz. Pēc desmit dienām Konstantīns Leselidze nomira.

Frontē cilvēkus var iepazīt ļoti ātri, tur uzreiz redzams, ko katrs ir vērts. Leselidze bija viens no talantīgajiem karavadoņiem, kam piemita padomju cilvēka labākās īpašības. Bargs un nesaudzīgs pret ienaidniekiem, labs un maigs pretdraugiem, cilvēks ar godu, cilvēks ar vārdu, cilvēks ar asu prātu, dzīvespriecīgs un drošsirdīgs — tāds palicis atmiņā mans kauju draugs un cīņu biedrs Konstantīns Leselidze.

Par turpmāko var daudz ko pastāstīt, var sarakstīt veselu grāmatu, jo tūkstošiem kilometru ceļu un ilgi kara mēneši vēl bija priekšā. Taču šodien man vienu gribētos uzsvērt vēlreiz: atmiņas par Mazo zemi. Mazajā zemē gūtais rūdījums un pieredze mani un manus kauju biedrus pavadīja līdz pēdējam šāvienam. Karavīru degsmei, pārgalvīgai drosmei un patriotismam naca klat aukstasinība, briedums, apdomība, prasme karot, un tas viss kopā mums palīdzēja sasniegt uzvaru.

Ar sīvām kaujām, atbrīvodami ciemus un pilsētas, mēs izgājām cauri Kijevas, Viņņicas, Hmeļņickas, Cernovcu un Ļvovas apgabalam un citiem Ukrainas apgabaliem un sasniedzām Karpatus. Tur, izmantodami dabiskos šķēršļus, fašisti bija izbūvējuši spēcīgo aizsardzības līniju «Arpad». Taču vairs nebija tādu kavēkļu, ko nespētu pārvarēt Padomju Armija. Izmantodama Kaukāza kalnos notikušo kauju pieredzi, mēs pārvarējām Karpatu pārejas un salauzām šķietami nepieejamo ienaidnieka aizsardzības līniju.

Tagad nu politiskie darbinieki patiešām vairs neredzēja ne dienas, ne naktis. Risinājās kaujas, un ne mirkli nemitējas partijas politiskais darbs karaspēka. Reizē ar to vajadzēja palīdzēt vietējiem biedriem no

pagrīdes iznākušajiem komunistiem, organizēt jauno dzīvi. Cits pēc cita notika svarīgi politiski pasākumi: partijas konference, arodbiedrību kongress, jaunatnes un sieviešu konferences. Brīvības atmosfēra rosināja politiskai aktivitatei visus Aizkarpatu Ukrainas iedzīvotājus. Viņi mus uzņēma kā brāļus — atbrīvotājus. Visur dibinājās tautas komitejas, tika gatavots to pirmais kongress. Pēc tam piedalīdamies kongresā, es redzēju, ar kādu milzīgu entuziasmu tika pie ņemts vēsturiskais lēmums par Aizkarpatu novada atkalapvienošanos ar savu tautu.

Ir grūti aizmirst gaviles, ar kurām mūsu karaspēku sagaidīja Rumānijas, Ungārijas, Polijas un Čehoslovakijas tautas. Šo zemju atbrīvošanā kopā ar citam vienībām piedalījās arī slavenā 18. desanta armija. Šajās zemēs politiskā darba nozīmi nebija iespējams novērtēt par augstu. Gadu desmitiem ilgi imperiālisti bija apmelojuši mūsu partiju. Gadu desmitiem ilgi tautām bija dzītas galvas šausmu pasakas par mūsu dzīvi, par mūsu cilvēkiem. Un nu padomju cilvēks ieradās Eiropā kā atbrīvotājs. Bija svarīgi ne ar ko nediskreditēt šo cildeno humāno misiju, un mūsu karavīri to nediskrediteja. It visur viņos redzēja nesavtīgus, cēlus, humānus un taisnīgus, karā rūdītus cilvēkus.

Neizsakāmi grūtajā 1941. gadā mēs ticējām, ka uzvara pienāks. Tagad mes zinājām: līdz tai atlikušas skaitītas dienas. Visa notikumu gaita mūs bija tai sagatavojusi. Un tomēr, kad tā beidzot pienāca, prieks bija pārsteidzošs. Manuprāt, vēl neviens nav izteicis vārdos visu šī prieka dziļumu. Arī es esmu bezspēcīgs pastāstīt par visu, kas lija pāri mūsu sirdīm 1945. gada 9. maijā. Teikšu tikai to, ka šī diena kļuva par vislaimīgāko dienu mana mūžā.

Tiesa, mūsu 18. desanta armijai kara pēdējā diena pienāca mazliet vēlāk — 12. maijā. Jau bija parakstīts akts par fašistiskās Vācijas bezierunu kapitulāciju, bet mēs Čehoslovākijas teritorijā vēl piebeidzām ienaidnieka atliekas, kas turpināja pretoties.

Nekad es neaizmirsīšu arī lielās svinības — parādi Sarkanajā laukumā par godu uzvarai. Ar prieku un lepnumu es izlasīju pavēli, kurā bija teikts, ka par 4. Ukrainas frontes apvienotā pulka komisāru tiek iecelts frontes politiskās pārvaldes priekšnieks ģenerālis Brežņevs. Kā dārgu relikviju es līdz pat šai dienai glabāju zobenu, ar kuru soļoju parādē kopā ar pavēlniecību mūsu apvienotā pulka priekšgalā.

Tā piepildījās arī mans sapnis aiziet līdz uzvarai — tas bija sapnis, kuru loloja miljoniem padomju kareivju, kas ne tikai cīnījās uz dzīvību un nāvi, aizstāvēdami savu zemi, bet arī godam nesa Uzvaras Karogu pa grūtajiem kara ceļiem un pacēla to Berlīnē virs reihstāga.

* * *

Mūsu uzvara bija augsta robežlīnija cilvēces vēsturē. Tā parādīja mūsu sociālistiskās Dzimtenes diženumu, parādīja komunisma ideju

visspēcību, sniedza apbrīnojamus pašaizliedzības un varonības paraugus — tas viss noteikti tā ir. Taču lai valda miers, tāpēc ka tas ir ļoti vajadzīgs padomju cilvēkiem un visiem pasaules godīgajiem cilvēkiem.

Līdz pēdējai dienai mēs apbedījām uzticamus biedrus, visā ceļā redzējām fašistu zvērību pēdas, sastapām raudošas mātes, bēdu nomāktas atraitnes, izsalkušus bāreņus. Un, ja man šodien jautātu, kādu galveno secinājumu es esmu izdarījis, piedalīdamies karā no pirmās līdz pēdējai dienai, es atbildētu: tam vairs nevajag būt. Karam nevajag būt nekad.

Laimīgs ir politiķis, laimīgs ir valstsvīrs, ja viņš vienmēr var teikt to, ko viņš patiesi domā, darīt to, ko viņš patiesi atzīst par nepieciešamu, tiekties pēc tā, kam viņš patiesi tic. Kad mēs izvirzījām Miera programmu, kad daudzās starptautiskās sanāksmēs nācām klajā ar iniciatīvām, kuru mērķis ir likvidēt kara draudus, es darīju to, tiecos pēc tā, teicu to, kam es kā komunists dziļi un līdz galam ticu.

Tas, liekas, arī ir galvenais secinājums, ko esmu izdarījis no lielā kara pieredzes.

Леонид Ильич Брежнев
МАЛАЯ ЗЕМЛЯ
1978